

Simon Melinda

Ranschburg Viktor, a magyar könyvkiadás európai nagykövete

A magyarországi könyvkiadás és könyvkereskedelem erős német gyökerei révén a 19. század folyamán és a 20. század első felében rendszeresen és folyamatosan kapcsolatban állt a német nyelvterület könyves cégeivel és szervezeteivel. Ez a kapcsolat azonban többnyire abból állt, hogy a jobb módú családokból származó kereskedőtanoncok valamennyi gyakorlati időt külföldi cégeknél töltöttek, majd pályájuk során jobb esetben meg is örítették a kialakított ismeretsegeket. Kereskedtek, leveleztek német és osztrák társaikkal, illetve – szintén jobb esetben – nyomon követték a külföldi szaksajtó híreit. A magyar könyves szakmának azonban csupán egyetlen olyan személyisége volt a korszakban, aki nemzetközi szervezetekben vezető tisztséget töltött be, és ezen intézmények működését aktívan és közvetlenül befolyásolta: Ranschburg Viktor. A róla szóló megemlékezések¹ szórványos és felületes jellege miatt már igencsak időszerű egy egyéniségéhez méltó, alapos életrajz elkészítése.

A Ranschburg család sok generáción keresztül híres rabbikat és talmudtudósokat adott a zsidóságnak, így főhősünk nagyapja, Sámuel és apja, Salamon is ezt a funkciót töltötték be Csehország különböző településein. Ranschburg Salamon Lužeban született 1816-ban, és 13 éves korától kezdve „egyik jesivából ki, a másik jesivába be” vándorolt. Vallási képzését követően, immár 29 éves korában kezdte el gimnáziumi tanulmányait és 1852-ben érettségizett. Ezután a prágai egyetem következett, majd 1854-ben rabbi állást kapott Petschauban (ma Bečov nad Teplou, Csehország). Rövid idő után azonban Magyarországra települt át, és 1855-től haláláig a győri hitközség rabbija volt. Ebben a minőségében a helyi

¹ A halálakor megjelent nekrológ adatait vette át minden lexikon, az idők során egyre rövidebb szócikkekbe tömörítve azokat. Ld. *Ranschburg Viktor (1862–1930) = Corvina*, 53(1930), 34, 177–178; SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, XI, Bp., Hornyánszky, 1906; *Magyarország vármegyéi és városai, Győr vármegye*, szerk. Borovszky Samu, Bp., Országos Monográfia Társaság, 1908, 198–201; *Tolnai új világlexikona*, XV, Bp., Tolnai, 1929, 8; *A magyar társadalom lexikonja*, Bp., A Magyar Társadalom Lexikonja Kiadóállalat, 1930, 467; *A Pesti Hírlap lexikona A–Z*, Bp., Pesti Hírlap, 1937, 889; *Magyar életrajzi lexikon*, II, főszerk. Kenyeres Ágnes, Bp., Akadémiai, 1982, 481; *Révai nagy lexikona*, XVI, Bp., Révai Testvérek, 1924, 72, és XXI, Bp., 1935, 710; *Révai kétkötetes lexikona*, II, Bp., Révai Testvérek, 1948, 391; VARGA Sándor, *Ranschburg Viktor (1862–1930) = Könyvvilág*, 35(1990), 7, 14; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, V, Bp., Magyar Könyvklub, 2004, 614.

bencés gimnáziumban tanította az izraelita hittant, így oda járó gyermekeit is ő oktatta. De nem csupán iskolai keretek között tette ezt, hanem otthon is képezte, buzdította, kikérdezte őket: „maga oktatta fiait a latinban és a klasszikus tudományokban úgy, hogy mikor gimnáziumi tanulmányaikat folytatták, a következő év tananyagával a tudós apa már mind előre megismertette őket”.² Felesége, Emilie Berl szintén besegített a gyermekek nevelésébe; a tanítóképző tanfolyamát végezte el, hogy megfelelő szinten és módszerekkel támogathassa őket tanulmányaikban.³ A házaspár tíz gyermeke közül nyolc érte meg a felnőttkort⁴ (Lajos ötéves korában, Károly négy hónapos korában halt meg). Fiúgyermekeik mindannyian fényes pályát futottak be: Henrik és Gusztáv kiemelkedő antikvárium szakemberek lettek, Viktor könyvkiadó, Pál idegorvosként lett híres, míg Nándor kiváló jogász-szá vált. Minden bizonnyal a leánytestvérek is hasonló szellemi képességekkel rendelkeztek, ám számukra a korszak nem tette lehetővé az önálló karriert (ld. a családfát a tanulmány végén).

Ranschburg Viktor 1862. augusztus 8-án született a család negyedik gyermeként. Tízéves korában írták be a győri bencés gimnáziumba, és 1872–1880 közötti gimnáziumi eredményei nem cáfolták meg szülei rá fordított figyelmét. Hittanból és latin nyelvből nyolc évig, történelemből hat évig, görög nyelvből négy évig mindvégig jeles⁵ volt, és jelest kapott az utolsó éven hallgatott bölcsészettől is. Magyar és német nyelvet, valamint matematikát nyolc évig tanult jeles vagy jó minősítéssel. Ugyanúgy jeles vagy jó volt a három évig tanult földrajzból és a két évig tanult vegytanból is. Természettanból és testgyakorlásból mindössze két-két közepes csúszott be a nyolc év alatt. A kezűgyessége viszont nem volt jó. Szépírásból két év alatt nem sikerült jobb eredményt elérnie közepesnél, rajzból pedig négy év alatt mindig csupán elégségest kapott tanáraitól. Magaviselete⁶ tekintetében lehetett némi kifogása a tanári karnak, hiszen a nyolc év alatt mindössze egyszer sikerült elérnie a legjobb, „példás” minősítést – amúgy mindvégig a második, „dicséretes” jelzőt írták a neve mellé. A gimnázium utolsó két évében műéneket, harmadik osztályban pedig Gabelsberger–Markovics-féle gyorsírást is tanult.⁷

² GERŐ Attila, *Dr. Ranschburg Salamon = Magyar Zsidó Szemle*, 12(1895), 1, 53–56.

³ RANSCHBURG Ágnes Hildegard, *Történelmi üvegcserépek. Ranschburg rabbi léptei nyomán = Liget*, 27(2014), 11, 47–56.

⁴ RANSCHBURG Ágnes Hildegard, *A győri Ranschburg Salamon rabbi és családja a magyar kultúráért = Egházforum*, 29(2014), 2, 3 (a Győri Zsidó Hitközség anyakönyvi adataira hivatkozva).

⁵ A korban alkalmazott jegyek: 1 = kitűnő; 2 = jeles; 3 = jó; 4 = elégséges; 5 = elégtelen; 6 = semmi.

⁶ A magaviselet minősítési rendszere a korban: példás; dicséretes; törvényszerű; kevésbé törvényszerű; nem törvényszerű.

⁷ *Értesítvény a Pannonhalmi Szent Benedek-rend győri főgymnasiumáról az 1872/3 tanév végén*, Győr, 1873, 37; *Ua. az 1873/4. tanév végén*, Győr, 1874, 62; *Ua. az 1874/5. tanév végén*, Győr, 1875, 77, 87; *Ua. az 1875/6. tanév végén*, Győr, 1876, 133; *Ua. az 1876/7. tanév végén*, Győr, 1877, 135; *Ua. az 1877/8. tanév végén*, Győr, 1878, 149; *Ua. az 1878/9. tanév végén*, Győr, 1879, 227, 231; *Ua. az 1879/1880. tanév végén*, Győr, 1880, 56, 75.

Gimnáziumi évei alatt szorgalma mindvégig „ernyedetlen” minősítésű volt, s ennek eredményeként, amikor König Károly özvegye 100 forintnyi ösztöndíjat ajánlott fel a tanári kar által kiválasztott szorgalmas ifjúnak, ők ezt az akkor V. osztályos Ranschburg Viktornak ítélték oda.⁸ Tanulmányai alatt támogatást kapott az Országos Magyar Izraelita Ösztöndíjgyulettől is.⁹

Iskolái végeztével szülei azonnal külföldre küldték a 18 éves ifjút a könyvkereskedői szakma kitanulására. Méghozzá nem is akárhova: Németország legréggebbi, s egyben Európa egyik legnagyobb antikváriumába, a majna-frankfurti Joseph Baer & Co. céghez. A város szívében, a Roßmarkton működő vállalat félmillió antikvár állományával, a hozzá kapcsolt tudományos könyvkiadóval, illetve párizsi és londoni fiókjával a lehető legkomplexebb tanulási helyszín lehetett bárki számára. A céget 1873-tól kezdődően Simon Leopold Baer (1845–1919) és Saly Baer (1855–1882) vezette, így ők (vagy valamelyik vezető állású segéd) felügyelheték a fiatal ember munkáját 1880–1884 között.¹⁰

Négy év után hazatérve, 1884-ben a Révai Testvérek cégnél helyezkedett el, majd amikor 1885-ben Révai Leó különvált, az ő antikváriumában dolgozott tovább. Főnöke annyira meg volt elégedve munkájának színvonalával, hogy csupán három év munkaviszony után „Ranschburg Győző urat, (...) buzgó munkatársamat”, 1887. január 1-től kezdődően önálló cégjegyzési joggal ruházta fel.¹¹

Közbevetőleg: a Viktorral váltogatott Győző névalakot csupán az 1890-es évekig használta, később ez már szinte egyáltalán nem fordult elő. Ebben talán szerepet játszhatott az is, hogy egyik öccse, Gusztáv 1895-ben könyvkereskedést nyitott a Ferencziek bazárjában,¹² és szintén tagja lett a Magyar Könyvkereskedők Egyletének.¹³ Valószínűleg többen összekeverhették a két testvért, mint ahogy a *Budai Krónika* 1900-ban megjelent hasonmás kiadása is tévedésből Ranschburg Győző (és nem Gusztáv) neve alatt jelent meg a *Corvina* könyvészetében,¹⁴ s a helyesbítés csak 1901-ben történt meg.¹⁵ Ugyanígy 1904-ben a *Corvina* tévedésből Győzőnek tulajdonította a *Néprajzi Füzetek* 9. számát, amely sorozat bizományos terjesztésével Ranschburg Gusztáv foglalkozott.¹⁶ Az ilyen kellemetlenségek elkerülése érdekében dönthetett úgy, hogy kizárólag a Viktor nevet használja.

A szakmabeliek hamar megkedvelték a fiatal embert. Ez abból is látszik, ahogy elviccelődött vele Sennowitz Adolf 1888-ban: „Ranschburg Győző úrból mit is

⁸ *Értesítvény a pannonhalmi Szent Benedek-rend győri főgymnasiumáról az 1876/7. tanév végén*, Győr, 1877, 84.

⁹ *Zsidó diákok patrónusa, Az Országos Magyar Izraelita Ösztöndíjgyulek ötvenéves jubileumára = Egyenlőség*, 36(1917), 49, 7–8.

¹⁰ HENZE, Eberhard, *Joseph Baer & Co. = Lexikon des gesamten Buchwesens*, 2. Auflage, Band I, Stuttgart, Anton Hiersemann, 1987, 218–219.

¹¹ *Corvina*, 10(1887), 2, 8.

¹² *Központi Értesítő*, 20(1895), 15, 255.

¹³ *Corvina*, 18(1895), 9, 35.

¹⁴ *Corvina*, 23(1900), 34, 186; *Egyetemes Filológiai Közlöny*, 25(1901), 175.

¹⁵ *Corvina*, 24(1901), 18, 94.

¹⁶ *Corvina*, 27(1904), 9, 51.

csináljunk, mikor azt sem tudjuk, hogy mit jelentsen ez a Ranschburg?! De mégis: «Ramsch» nálunk annyit jelent, mint tömegben modern antiquariákat vásárolni? Keresztelkedjen ki tehát Ócs(ka)várynak. Csakhogy ez kissé mesterkéltsé; legjobb lesz, ha Dijassi Győzővé magyarosítjuk.”¹⁷

Szépen alakuló szakmai életében az egyik legjelentősebb változást az hozta, hogy 1891-ben nagy átrendeződés ment végbe az egyik legnagyobb magyar könyvkiadó, az Athenaeum Rt. vezetőségében. Az év elején nyugdíjba vonult a céget addig vezető Vérei József, s az igazgatóság március 19-én ifjabb Emich Gusztávot nevezte ki ügyvezető igazgatónak.¹⁸ Ő nagy fantáziát látott a még mindig csak 29 éves, de óriási szaktudással és már cégvezetői tapasztalattal is bíró Ranschburg Viktorban, és gyorsan ajánlatot tett neki. Ez utóbbi pedig élt az egyedi lehetőséggel, és 1891. május 1-én már be is lépett az Athenaeumhoz, mint a kiadói osztály vezetője.¹⁹ A két ember óriási energiával látott munkához: ők vezényelték le mindössze pár év alatt a Kerepesi úti telekvásárlást, az új gyár- és igazgatósági épületegyüttes megépítését, a cég átköltözését a Ferenciek teréről, valamint az Eggenberger-féle könyvkereskedés felvásárlását.²⁰

A cégfejlesztés a kiadói üzletágban volt a legnagyobb arányú. Az új vezető belépésével látványos fordulat észlelhető a cég által közzétett gazdasági adatokban: míg a nyomdai üzletág bevételei hosszasan évi 60 000 forint körül stagnáltak, addig 1891-el kezdődően a kiadói üzletág bevételei valósággal szárnyalni kezdtek.²¹ A 10 000 forint alatti kezdő értékből a század végére már 70 000 forint éves nyereség lett – vagyis Ranschburg a nyolc év alatt meghétszerezte a kiadói részleg bevételeit. És még csak ez volt az a pillanat, amikor az Athenaeum megvásárolta Hoffmann Alfréd teljes iskolakönyvpakettjének jogait. Ezzel a lépéssel a részvénytársaság immár a nehezen megközelíthető tankönyvpiacra is betört, és a további fejlődésnek gyakorlatilag nem volt korlátja.

A kiadói osztály fiatal vezetőjének rendkívül széles látókörű gazdasági gondolkodására vall az Eggenberger-féle felvásárlás indoklása, amelyben kifejtette, hogy a közvetlen anyagi hasznon kívül miért is volt létfontosságú az Athenaeum számára az üzlet nyélbeütése:

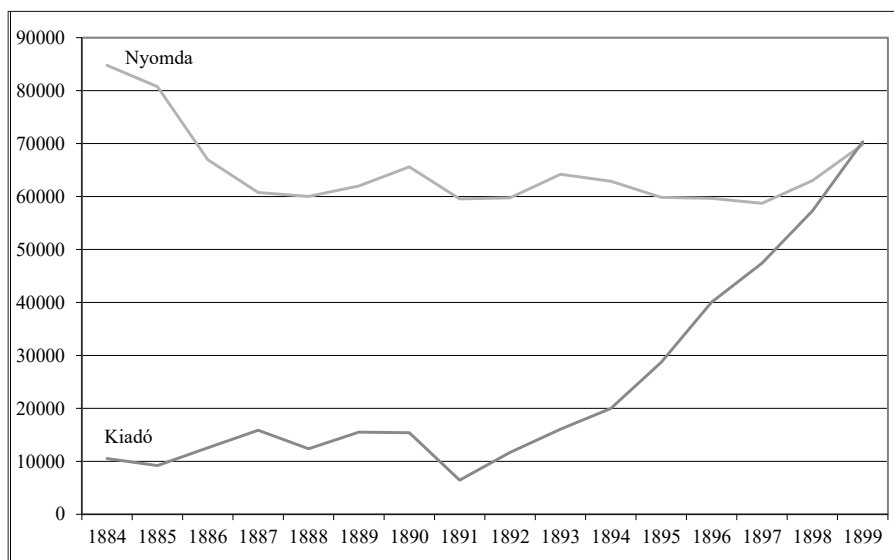
¹⁷ Spectaculator secundus [SENNOWITZ Adolf], *Magyarosodjunk!* = *Corvina*, 11(1888), 30, 127.

¹⁸ SZABÓ László, *Athenaeum, Ötven év egy irodalmi és nyomdai társulat életéből 1868–1918*, Bp., Athenaeum, 1918, 17.

¹⁹ *Vegyések* = *Corvina*, 24(1891), 10, 39. Ranschburg Viktor 1891 nyarán kérte tagsági adatainak helyesbítését a Magyar Könyvkereskedők Egyletétől, ld. *Corvina*, 24(1891), 20, 77. Ennek ellenére az 1892-es taglistában még mindig a régi, téves adatot közölték, ld. *Corvina*, 25(1892), 30, 124.

²⁰ SIMON Melinda, *Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme*, Bp., Balassi, 2016, 310–323 (*A kiadói üzlet eladása az Athenaeumnak* című fejezet).

²¹ *Magyar Compass, Pénzügyi és közgazdasági évkönyv 1885*, Bp., 1885, 442; *Ua.* 1886, 484; *Ua.* 1887, 480; *Ua.* 1888, 468; *Ua.* 1889–90, 524; *Ua.* 1890–91, 514; *Ua.* 1891–92, 515; *Ua.* 1892–93, 509; *Ua.* 1893–94, II, 87; *Ua.* 1894, 5, II, 121; *Ua.* 1895/6, II, 210; *Ua.* 1896/7, II, 223; *Ua.* 1897/8, II, 246; *Ua.* 1898/9, II, 284; *Ua.* 1899–1900, II, 386; *Ua.* 1900/1901, II, 203–204.

1. ábra. Az Athenaeum Rt. nyomdaüzemének, illetve kiadó üzemének bevételei a 19. század utolsó két évtizedében

„Kiadványaink eddigi köre leginkább klasszikusokra, szépirodalomra, díszművekre, ifjúsági iratokra, naptárakra, történeti és jogi irodalomra terjedvén ki, ezen cikkek terjesztésénél állandóan a könyvtárosok jóakaró támogatására voltunk utalva. (...) Ezen kiadványaink nem képezvén valóságos kenyércikket, a könyvtáros tényleg nem szorult reánk, míg mi a terjesztésben teljesen rá voltunk utalva. (...) Az Eggenberger-féle kiadványok között az engedélyezett és bevezetett iskolakönyvek oly mértékben vannak képviselve, hogy ezek (...) biztosítják részünkre a könyvkereskedelemmel szemben azon állást, melyet többi kiadványaink érdekében meg kell szereznünk.”²²

A 19. század utolsó évtizedének gazdasági szárnyalása alapvetően két kiadványtípusnak volt köszönhető. Elsőként a millenniumi ünnepekre készülődve kiadott monumentális műveket említem, amelyekre először mindig füzetes formában lehetett előfizetni. Ennek a modern terjesztési módszernek volt köszönhető kirobbanó mennyiségi sikerük is: *A magyar nemzet története*²³ című tízkötetes munkára például már az induláskor „mesés” 7000 előfizetőt sikerült összegyűjteni,²⁴ de 1899-ben

²² A Hoffmann Alfréd és az Athenaeum Rt. közötti szerződés iratai. OSZK Kézirattár Fol. Hung. 2107. Nyomatásban is közöltem, ld. SIMON Melinda, *Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme*, Bp., Balassi, 2016, 427. (Az én kiemeléseim S. M.)

²³ *A magyar nemzet története*, I–X, szerk. Szilágyi Sándor, Bp., Athenaeum, 1894–1898 (összesen 2785 szöveggép és 408 műmelléklet, aranyozott félbőr kötés).

²⁴ MANN Miklós, *A millenniumi „Magyar Nemzet Története” szerkesztőségi munkálatairól = Századok*, 1968, 5–6, 1125.

már „15 000 példány forog közkézen”.²⁵ Hasonló jellegű, rendkívül gazdagon illusztrált, minőségi papírra nyomott, díszes kiadói kötéstáblával forgalmazott milenniumi kiadvány volt *A magyar irodalom története*²⁶ is két kötetben.

De a füzetenként, tömegesen forgalmazott díszkiadványok divatja (és piaca) nem szűnt meg az ezredéves ünnepek végével. A tízkötetes sorozat után – immár a 20. század elején – egy rövidebb és nyilván olcsóbban megszerezhető alternatívát is kiadott az Athenaeum: Acsády Ignác *A magyar birodalom története*²⁷ két kötetét. Hasonló reprezentatív díszmunka volt *Az iparművészet könyve*,²⁸ illetve a rendkívül népszerű *A Műveltség Könyvtára* című sorozat.²⁹ Ez utóbbit két sorozatot 12 kötetre tervezték, de ebből csak 11 jelent meg, mert az első világháború kitörése meghiúsította a II. sorozat 6. kötetének (Alexander Bernát: *A világirodalom története*) kiadását.³⁰ A gazdagon illusztrált, igényes tipográfiájú, fényezett papírra nyomott sorozatról még a konkurens Singer és Wolfnernél dolgozó Wiesner Jakabnak is az volt a véleménye, hogy ezzel az Athenaeum „a szó legszorosabb értelmében monumentumot állít magának a magyar könyvkereskedelemben.”³¹ A felsorolt reprezentatív sorozatok ugyanakkor a korabeli viszonyok között nagyon olcsón megszerezhetőek voltak: a Szilágyi-féle tízkötetes magyar történelemnek havi részlete 4 korona, a *Műveltség Könyvtárának* 3 korona volt. Így viszonylag könnyen ki lehetett gazdálkodni a kötetenként 12, illetve 24 koronás árat.

A korban sem volt titok, hogy ezen kiadványok némelyike külföldi minta alapján vagy annak ihletésére készült – sőt, az is rendszeres gyakorlat volt, hogy egy-egy nagyobb kiadói vállalkozás kliséit megvásárolta egy hazai cég, hiszen így olcsóbb volt előállítani az illusztrációkat, mint újakat készíttetni. Ám a másolás vádjá ellen Ranschburg Viktor keményen fellépett, amikor a számtalan lelkendező könyvismertetés után egy névtelen bíráló azt állította, hogy a *Műveltség Könyvtára* első kötete³² egy „sokkal jobb német minta után” készült. Sőt, a „már több német munkában” látott illusztrációkon kívül azzal is megvádolta az Athenaeumot, hogy a magyar vonatkozású „eredeti képek pedig inkább beleillenek valamelyik gyár katalógusába, mint ilyen könyvbe”.³³ Válaszában Ranschburg, mint a kötet „terve-

²⁵ BARTA Lajos, *Az Athenaeum = Corvina*, 22(1899), 14, 64.

²⁶ *A magyar irodalom története*, I–II, szerk. Beöthy Zsolt, Badics Ferenc, Bp., Athenaeum, 1896 (összesen 74 műmelléklet, aranyozott félbőr kötés).

²⁷ ACSÁDY Ignác, *A magyar birodalom története*, I–II, Bp., Athenaeum, 1903–1904 (összesen 523 szövegközi ábra és 55 műmelléklet, aranyozott félbőr kötés).

²⁸ *Az iparművészet könyve*, I–III, szerk. Ráth György, Bp., Athenaeum, 1902–1912 (összesen 1166 szövegközi ábra és 252 műmelléklet, aranyozott egészsvázon kötés).

²⁹ *A Műveltség Könyvtára* I–XI, Bp., Athenaeum, 1905–1913 (összesen 4363 szövegközi ábra és 445 műmelléklet, dombornyomott rézlappal díszített aranyozott félbőr kötés).

³⁰ *Magyarország*, 13(1906), 256, 25.

³¹ W. [WIESNER Jakab], *A Műveltség Könyvtára = Corvina*, 27(1904), 29, 165.

³² *A technika vívmányai az utolsó száz évben*, szerk. Hollós József, Pfeifer Ignác, Bp., Athenaeum, 1905.

³³ g. h., *A technika vívmányai. A Műveltség Könyvtára első kötete = Népszava*, 33(1905), 81, 5–6.

zője”, személyesen érintettnek vallotta magát, és alaptalannak és igazságtalannak nevezte a *Népszava* által megfogalmazott vádakat. Szerinte a kötet „becsületes, eredeti tervezet alapján” készült, és a magyar vonatkozású képek sem reklámcélúak, hanem a magyar eredményeket hivatottak közismertté tenni a hazai közvélemény előtt. A témát lezáró közleményben a lap elismerte, hogy az egyes fejezetek szerzői nem kompiláltak, a kötet csupán a német eredeti³⁴ beosztását vette át.³⁵

Az Athenaeum kiadói osztályának gazdasági sikerei a 19. század végén és a 20. század elején azonban nem csupán reprezentatív díszkiadványaikból származtak. Zseniális üzleti fogásuk volt például az 1899 karácsonyára időzített „egykoronás Petőfi” is.³⁶ A kizárólagos jogokat birtokló nagyvállalat vezetői nyilvánvalóan tisztában voltak vele, hogy az 1884. évi XVI. törvénycikk a szerző halála után ötven évig védi annak szerzői jogait, tehát Petőfi Sándor műveit hamarosan bárki kiadhatja majd. A törvény 18. paragrafusa alapján azonban ez a határidő nem a költő halála napja (július 31.) lesz, hanem december 31.,³⁷ így bátran megvárhatták vele az év végét, amikor a könyvpiac hagyományosan a legnagyobb eladási adatokat produkálja.

Akkor aztán óriási reklámhadjárral piacra dobták a kétkötetes, illusztrált díszkiadás mellett az egyszerű, olcsó, népies kiadást is, hogy „bekopogtasson a kunyhóba, a nép közé, helyet foglaljon a fonóban, a mestergerendán, hadd legyen igazán a magyar nép bibliája”.³⁸ A romantikus reklámszöveg szerint az Athenaeum „nobilis”, „generózus” módon „felajánlotta a nemzetnek” ezt a kiadást – holott ez egyértelműen remek üzleti fogás volt a cégnek. Az utolsó pillanatban valósággal elárasztották a magyar könyvpiacot Petőfivel úgy, hogy jó ideig senki se tudjon eladni egy másik kiadást. A kiváló üzleti manővert remekül látta, és ironikusan utalt is rá Kiss József lapja: „[Ranschburg Viktor] legjobban tudhatja, hogy Petőfi (...) az elmúlt hatvan esztendőben együttvéve nem tudott akkora forgalmat elérni, mint az utolsó két év alatt. Miért? Mert szabaddá volt válandó.”³⁹

Végül nem szabad említés nélkül hagynunk a Ranschburg Viktor idején elindított számtalan könyvsorozatot, amelyek óriási példányszámaikkal folyamatosan termelték a bevételeket a részvénytársaságnak. Maga Ranschburg említette emlékezéseiben Németországban töltött fiatal éveinek egyik maradandó benyomását: „Jól emlékszem még, hogy mily feltűnést keltett a 80-as évek elején Németországban az Engelhorn-féle regényvállalat megindulása. Még az úgynevezett legöregebb praktikusok sem bíztak egy ily olcsó regénysorozat életképességében, és általa-

³⁴ *Weltall und Menschheit*, I–V, Hrsg. Hans Kraemer, Berlin, Leipzig, Wien, Stuttgart, Bong & Co., 1902–1904.

³⁵ *Népszava*, 33(1905), 84, 5.

³⁶ *Pörök Petőfi miatt = Corvina*, 22(1899), 21, 105.

³⁷ „Az előző szakaszokban megállapított védelmi időbe (...) azon év, melyben a szerző meghalt, nem számítatik be.”

³⁸ *Egykoronás Petőfi-kiadás = Magyar Nemzet*, 18(1899), 355, 17–19.

³⁹ *Szellemi tulajdon (Ranschburg Viktor könyve a berni egyezményről) = A Hét*, 12(1901), 30, 479–480.

nosan biztos bukást jósoltak neki. És mit látunk minálunk? Három – maholnap már négy, talán öt hasonló irányzatú regényvállalatunk látja el a mi kis közönségünket hasonló olcsó árak mellett becsületes és jó szépirodalommal”.⁴⁰ Sokat elmond, hogy az 1884-ben indult eredeti sorozat (Engelhorn’s allgemeine Roman-Bibliothek) reklámszövege azt ígérte: kötetei olcsóbbak, mint a kölcsönkönyvtárból kivenni egy könyvet.

Mihelyt Ranschburg Viktor döntéshozó helyzetbe került 1891-ben, máris nekilátott a német minta szerinti sorozatok előkészítésének. Az 1892-ben induló *Az Athenaeum Olvasótára* hasonló szavakkal hirdette magát: „felülmúlhatatlanul olcsó áron”, vagyis kötetenként 1 koronáért ígért hazai és külföldi regényeket és elbeszéléseket. A kötetek kéthetenként jelentek meg, igényes dombornyomott kiadói vászonkötésben, természetesen illusztrációk nélkül. A rendkívül sikeres sorozatot számos másik követte, amelyek havi néhány koronás előfizetés ellenében nem csupán kellemes olvasmányélményt, hanem a szalonok esztétikus díszítését is ígérték. Ilyen volt többek között a *Szépirodalmi Házi Könyvtár*, a *Fiatal Lányok Regénytára*, a *Jeles Elbeszélők Kincsestára*, *Az Athenaeum Mese-könyvtára* vagy a tudományos ismeretterjesztés terén *Az Athenaeum Kézikönyvtára* vagy az *Iskolai Könyvtár*. A 20. század első két évtizedében hasonló lendülettel folytatta a sort például a *Szociológiai Könyvtár* 1908-tól, a *Természettudományi Könyvtár* 1910-től, a *Modern Könyvtár* 1910-től, az *Athenaeum Könyvtár* 1911-től, illetve az *Olcsó Regény* 1917-től (ez utóbbi már csupán egyszerű papírkötést kapott, de minden kötetét 80–100 000 példányban adták el).⁴¹

Egy-egy projekt egyértelműen Ranschburg remek nemzetközi kapcsolatainak, kiváló helyzetfelismerő képességének és nem utolsósorban kiadói bátorságának köszönhető sikerét. Az *Athenaeum Könyvtár* sorozat ügyében például a skóciai Nelson céggel ment ki tárgyalni Párizsba, és kötött olyan szerződést, amely szerint minden egyes kötetből minimum 10 000 példányt kell nyomtatni.⁴² Csak így volt elérhető a kialakított rendkívül alacsony előállítási ár, de ilyen példányszámok folyamatos, biztos elhelyezése a piacon merész vállalat volt a 20. század eleji Magyarországon.

Az Athenaeum nagyvonalúan honorálta a széles látókörű és óriási munkabírású szakembert. 1901. július 12-én Bach Frigyessel együtt Ranschburg Viktor is cégvezetői jogosultságot kapott,⁴³ majd 1902 őszén igazgatói rangra emelkedett.⁴⁴ Egy évvel később ifjabb Emich Gusztáv úgy döntött, hogy lemond a vezérigazgatói állásról és elnökként felügyeli tovább a vállalat működését. A cégvezetés gyakorlati részét és felelősségét 1903. április 4-étől Schwarz Félix és Ranschburg

⁴⁰ RANSCHBURG Viktor, *A magyar könyvkereskedelem helyzete és szerepe* = *Corvina*, 23(1900), 3, 12–13.

⁴¹ SZABÓ 1918, i. m. 110–111.

⁴² SZABÓ 1918, i. m. 110.

⁴³ *Központi Értesítő*, 26(1901), 59, 1411 (65365. sz. végzés, Bp.i törvényszék.).

⁴⁴ *Vegyes* = *Corvina*, 25(1902), 28, 127; *Az Athenaeum új igazgatója* = *Pesti Napló*, 53(1902), 276, 7; *Magyar Nemzet*, 21(1902), 239, 5.

Viktor ügyvezető igazgatókra bízta.⁴⁵ (Schwarz Félix az Athenaeumba befektető Magyar Ipar és Kereskedelmi Bank részéről került a vezetőségbe 1898-ban, és már 1902-től ő vezette a pénzügyi és adminisztratív ügyeket.) A mindössze 41 éves Ranschburg Viktor tehát gyakorlatilag teljhatalmú vezetője lett Magyarországon egyik legnagyobb nyomdai-kiadói óriásvállalatának.

Vezetőként jól válogatta munkatársait, s igyekezett leszerelni a potenciális konkurenciát is. Jó példa erre, mikor 1912-ben fényes állásajánlattal próbálta „lekenyerezni” a fiatal és tehetséges Tevan Andort. Az akkor 22 éves fiatalembernek azt ajánlotta, hogy „maga mellé kreál számomra egy olyan állást, amelyben éppúgy befolyhatok a könyvkiadó, mint a nyomda ügyeibe”, s megvásárolja az addig megjelent kiadványaikat és a jogokat, hogy az alapító Tevan Adolfnak a cégbe fektetett tőkéje is megtérüljön. Az ajánlat elfogadásáról azonban egyhangúlag lebeszélte Kosztolányi, Karinthy és „még több író”, akik szerint „az Athenaeum egyedüli célja megbénítani a Tevan nyomdát”.⁴⁶

Egyéni pályafutásával párhuzamosan Ranschburg Viktor a szakmai közéletben is szépen haladt előre. 1884-es hazatérésekor, mihelyt munkába állt a Révai cégnél, azonnal belépett a „Csak Szorosan” budapesti könyvkereskedő-segédek egyesületébe.⁴⁷ A szervezetnek igen aktív tagja volt. Amikor 1884-ben a kilépő elnök, Horowitz Lajos évente két aranyat ajánlott fel „a könyvkereskedelem valamelyik kérdéséről szóló (...) pályamunka”⁴⁸ megírására, a beküldött négy munka közül messze az övé bizonyult legjobbnak. *Miképp fokozható a könyvtárosi sarjadék szellemi tehetsége és miképp javítható ezzel kapcsolatban a könyvkereskedői segédek anyagi helyzete* című dolgozatát a főnökök lapja is közölte 1885-ben,⁴⁹ illetve 200 darab különlenyomat is készült belőle – ezekből 190-et a segédek egylete, tízet pedig a Magyar Könyvkereskedők Egyletének választmányi tagjai kaptak meg.⁵⁰ Az írásba előszeretettel beillesztett francia, angol és latin kifejezések használatán érződik a 22 éves fiatalember naiv (de nem hivalkodó) vágya, hogy éreztesse sokoldalú műveltségét. Ugyanakkor már rendkívül határozott nézeteket fogalmazott meg arról, hogy a könyvkereskedő-segédek tanulásának célja nem valamiféle kulturális misszió beteljesítése, hanem a tisztességes megélhetés biztosítása. Másrészt amellettt állt ki, hogy a teljes iparszabadságot két ponton meg kellene szorítani: ne lehessen könyvkereskedésekben alkalmazni 15 év alatti, illetve 6 középiskolai osztályt sikeresen el nem végzett fiatalokat.

⁴⁵ SZABÓ 1918, i. m. 19; *Az Athenaeum 1868–1908 = Corvina*, 31(1908), 15, 86.

⁴⁶ TEVAN Andor, *Narancsliget az Északi-sarkon*, Békéscsaba, Gyoma, Kner, 1989, 15–16; ARANY Zsuzsanna, *Kosztolányi Dezső élete = Alföld*, 67(2016), 2, 71.

⁴⁷ SENNOWITZ Adolf, *A „Csak szorosan” Budapesti Könyvkereskedő-segédek Egyesületének története*, Bp., Athenaeum, 1898, 30. (1885. január 2-án „Ranschburg Győző új tag”-ról beszél.)

⁴⁸ SENNOWITZ 1898, i. m. 29–30; KISZLINGSTEIN Gusztáv, *A Magyar Könyv- és Zeneműkereskedő Alkalmazottak Országos Egyesületének „Csak szorosan” negyvenéves története 1873–1913*, Bp., Magyar Könyv- és Zeneműkereskedő Alkalmazottak Országos Egyesülete, 1913, 18.

⁴⁹ *Corvina*, 8(1885), 15, 58–60.

⁵⁰ *Corvina*, 8(1885), 17, 67–68.

Két évvel később, 1887-ben immár hat pályamű érkezett be a Csak Szorosan pályázatára, és ismét Ranschburg Viktor *A könyvtáros műveltsége* című értekezése bizonyult a legjobbnak,⁵¹ s ezt is közlésre érdemesnek tartotta a *Corvina*.⁵² Itt már tisztán különbséget tett a szortimenter (akinek „kicsinyes teendők emésztik fel idejének, figyelmének legjavát”) és a kiadó között, aki „valamely irodalmi vállalatnak megadja az irányt; (...) aki kibontja a lobogót, mely körül az ő szavára, az ő választása szerint sorakoznak az írók”. Mintha egész későbbi pályáját villantotta volna fel e pár szóban.

Ugyanebben az évben kapott cégjegyzési jogot Révai Leó cégénél, s így immár nem az alkalmazottak, hanem a főnökök egyesületében volt a helye. 1887 augusztusában kérte (és nyerte el) felvételét a csupán 25 esztendőes cégvezető a Magyar Könyvkereskedők Egyletébe.⁵³ Pályája itt is töretlenül ívelt felfelé: 1888 nyarán a számvizsgáló bizottság tagja lett,⁵⁴ 1889–1890-ben budapesti választmányi póttag,⁵⁵ 1891-ben (immár az Athenaeumnál dolgozva) már választmányi tag volt,⁵⁶ majd hosszú éveken keresztül, 1892–1900 között titkári funkciót töltött be.⁵⁷ Az egyesület választmányi ülésein nagyon sokszor találkozunk a nevével, mint jegyzőkönyvvezető – itt kamatoztatta a győri gimnáziumban megszerezett gyorsírási tudását. Többször előfordult az is, hogy szó szerinti gyorsírási jegyzetei alapján tudtak utólag eldönteni egy-egy vitás kérdést az egyesület vezetői.⁵⁸

1900 augusztusában választották meg főtitkárrá,⁵⁹ s az is maradt 1906-ig,⁶⁰ az egyre jobban elgyengülő Hoffmann Alfréd mellett végezve az egyesületi munka operatív részét. A mindenki által tisztelt elnök öngyilkossága után kialakult űrt azután úgy oldotta meg az egylet, hogy elnökké Benkő Gyulát, elnökhelyettesé Ranschburg Viktort választották 1906 novemberében.⁶¹ Kettejük zavartalan együttműködése egészen 1919-ig tartott.⁶²

A fiatal szakember társadalmi helyzete is gyorsan emelkedett. Társulati tagságai egyrészt kapcsolati rendszeréről, másrészt érdeklődési köreiről is tanúskodnak:

⁵¹ KISZLINGSTEIN 1913, i. m. 20.

⁵² *Corvina*, 10(1887), 10, 38–40.

⁵³ *Corvina*, 10(1887), 23, 96 (217-es sorszámmal).

⁵⁴ *Corvina*, 11(1888), 24.

⁵⁵ *Corvina*, 12(1889), 24, 97; *Corvina*, 13(1890), 24, 98.

⁵⁶ *Corvina*, 14(1891), 23, 94.

⁵⁷ *Corvina*, 15(1892), 16, 67; 1893, 26, 93; 1894, 25, 97; 1895, 25, 101; 1896, 24, 269; 1897, 24, 129; 1898, 24, 119; 1899, 24, 123; 1900, 5, 21.

⁵⁸ *Corvina*, 17(1894), 25, 98.

⁵⁹ *Corvina*, 23(1900), 24, 127.

⁶⁰ *Corvina*, 24(1901), 24, 129; 1902, 28, 125; 1903, 30, 151; 1904, 30, 168; 1905, 27, 159; *Magyar Compass*, 34(1906), 462.

⁶¹ *Corvina*, 34(1906), 31, 163.

⁶² *Corvina*, 30(1907), 1, 2; *Magyar Compass*, 36(1908), 700; *Ua.* 1909, 740; *Ua.* 1910, 800; *Ua.* 1911, 549; *Ua.* 1912, 867; *Ua.* 1913, 874; *Ua.* 1914, 950; *Ua.* 1915, 912; *Ua.* 1916, 976; *Magyar Pénzügyi Compass*, 1916–1917, 622; *Nagy Magyar Compass*, (45)1918, 998.

1888-tól haláláig tagja volt a Budapesti Philológiai Társaságnak,⁶³ belépett a Magyar Iparművészeti Társulatba,⁶⁴ az alapítástól (1904) rendes tagja volt a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak,⁶⁵ szintén az alapításkor (1920) iratkozott be a Magyar Bibliophil Társaságba,⁶⁶ de a Magyar Szakácsok Köre is „kebelbeli tagjaként” tartotta nyilván.⁶⁷ Amint az Athenaeum egyik ügyvezető igazgatója lett, a vállalat munkásai felkérték a cég dalkörének elnökéül is, így 1903-tól kezdődően amíg a cégnél dolgozott, folyamatosan ő töltötte be ezt a funkciót is.⁶⁸ Szintén 1903-ban döntött úgy a segédek egylete, hogy – a Franklin Társulat akkori igazgatójával, Benkő Gyulával együtt – a Csak Szorosan örökös tiszteletbeli tagjául választja meg.⁶⁹ A Magántisztviselők Országos Szövetsége 1904-ben választotta meg alelnökéül,⁷⁰ az 1905-ben megalakult Erzsébetvárosi Kaszinó pedig szintén az elnökségben akarta tudni Ranschburg Viktort.⁷¹ Ő maga volt az egyik legbuzgóbb szervezője a szintén 1905-ben létrehozott Magyar Iparjogvédelmi Egyesületnek, amelynek természetesen a kezdetektől haláláig elnökségi tagja, a szerzői jogi szakosztály elnöke volt.⁷² Fővárosi közgyám volt 1914-ben,⁷³ kisorsolták esküdtbírául is,⁷⁴ a húszas években tagja volt a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Kamarai Választott Bíróságának,⁷⁵ 1928-ban pedig belépett a Magyar Vöröskereszt Egyletbe is.⁷⁶ Hogy feladatait mennyire komolyan vette, kiderül abból, hogy a Budapesti Szünidei Gyermektelep-Egyesület választmányi tagjaként több éven

⁶³ *Egyetemes Filológiai Közlöny*, 12(1888), 844; *Ua.* 1890, 873; *Ua.* 1891, 1113; *Ua.* 1892, 800; *Ua.* 1893, 793; *Ua.* 1894, 936; *Ua.* 1895, 874; *Ua.* 1896, 968; *Ua.* 1897, 968., *Ua.* 1898, 968; *Ua.* 1899, 970; *Ua.* 1900, 969; *Ua.* 1903, 911; *Ua.* 1904, 887; *Ua.* 1905, 918; *Ua.* 1908, 806; *Ua.* 1911, 870; *Ua.* 1929, 162.

⁶⁴ *Az iparművészet 1896-ban, Millénniumi emlékkönyv*, szerk. Ráth György, Bp., Magyar Iparművészeti Társulat, 1897, 421; *Magyar Iparművészet*, 2(1899), 6, XXVI.

⁶⁵ *Magyar Nyelv* 1(1905), 6; *Ua.* 1906, 6; *Ua.* 3(1907), 6; *Ua.* 4(1908), 6; *Ua.* 6(1910), 2; *Ua.* 7(1911), 6; *Ua.* 8(1912), 6; *Ua.* 9(1913), 4; *Ua.* 10(1914), 6; *Ua.* 11(1915), 8; *Ua.* 12(1916), 4; *Ua.* 14(1918), 9–10; *Ua.* 15(1919), 7–10; *Ua.* 27(1931), 211.

⁶⁶ *A Magyar Bibliophil Társaság évkönyve II. 1929–1930*, Bp., 1931, 23.

⁶⁷ *Vendéglősök Lapja*, 23(1907), 2, 8.

⁶⁸ Athenaeum Dalegylet vagy Athenaeum Dalkör név alatt, ld. *Budapesti cím- és lakásjegyzék 1903–1904*, 366; *Ua.* 1904–1905, 392; *Ua.* 1905–1906, 406; *Ua.* 1906–1907, 404; *Ua.* 1907–1908, 412; *Ua.* 1909, 442; *Ua.* 1910, 460; *Ua.* 1911, 478; *Ua.* 1912, 500.

⁶⁹ *A «Csak szorosan» egylet új tiszteletbeli tagjai = Corvina*, 26(1903), 15, 73.

⁷⁰ *Kereskedelem = Az Ujság*, 2(1904), 159, 21; *Budapesti Napló*, 9(1904), 159, 7.

⁷¹ *Erzsébetvárosi Kaszinó = Az Ujság*, 3(1905), 160, 11.

⁷² *Magyar Iparjogvédelmi Egyesület = Független Magyarország*, 4(1905), 1319, 12; *Budapesti Hírlap*, 25(1905), 318, 16; *Magyar Vaskereskedő*, 5(1905), 48, 8–10; *A Magyar Iparjogvédelmi Egyesület közgyűlése = Budapesti Hírlap*, 45(1925), 35, 11; *Az Iparjogvédelmi Egyesület jubiláris közgyűlése = Iparjogi Szemle*, 21(1927), 1, 1.

⁷³ *A városi közgyámok névjegyzéke és alkerületi beosztása = Fővárosi Közlöny*, 25(1914), 70, 18.

⁷⁴ *Esküdtbírák kisorsolása = Világ*, 5(1914), 73, 11.

⁷⁵ *Budapesti Közlöny*, 58(1924), 99, 1.

⁷⁶ *A Vörös Kereszt új tagjai = Budapesti Hírlap*, 48(1928), 293, 8; *A Magyar Vöröskereszt új tagjai = Nemzeti Ujság*, 10(1928), 293, 8.

keresztül egyenként látogatta meg otthonukban az egy hónapos falusi nyaraltatásra jelentkező gyermekeket, hogy a választmány ki tudja válogatni közülük azokat, akik a legszegényebbek és leginkább rászorulnak erre a lehetőségre.⁷⁷

A felsőbb elismerések sem maradtak el Ranschburg Viktor életéből. Ifjabb Emich Gusztávnak és neki egyaránt nagy szerepe volt abban, hogy az 1900-as párizsi világiállításon az Athenaeum Rt. komoly sikerrel képviseltette magát. Két, a magyar történelem és irodalom történetét feldolgozó díszkiadványt mutatnak be,⁷⁸ amelyek meggyőzően bizonyították a magyar nagyvállalat nyomdájának műszaki színvonalát és kiadói szakembereinek jó ízlését. Elismerésül a francia közoktatásügyi miniszter a francia akadémia tisztjévé (Officier d'Académie Française) nevezte ki Ranschburg Viktort.⁷⁹

Az Athenaeum Rt. folyamatosan nyújtott kiváló teljesítményét 1918-ban, a cég fennállásának ötvenedik évfordulóján a magyar uralkodó is több kitüntetéssel ismerte el. Schwarz Félix a Ferenc József-rend tiszti keresztjét, míg Ranschburg Viktor ugyanezen rend lovagkeresztjét nyerte el,⁸⁰ ám ezúttal – ritka kivételként – azok is részesültek a királyi elismerésben, akik a munka gyakorlati részét végezték.⁸¹

De megbecsülésére talán még jobb fényt vet a szakmában elért általános tisztelete, amely leginkább pályájának kerek évfordulóin jutott kifejezésre. Az első ilyen 1905 szeptemberében volt, amikor a könyvkereskedői pályán eltöltött 25 esztendőjéről emlékeztek meg a pályatársak, legfőképp az Athenaeum fellendítését említve fő érdemként.⁸² 1908-ban a vállalat fennállásának 40. évfordulóját ünnepelték, s ennek kapcsán a sajtó szintén Ranschburgot emlegette a cég kiemelkedő teljesítményének egyik megteremtőjeként.⁸³ 1917-ben immár az Athenaeum élén eltöltött 25

⁷⁷ *A Budapesti Szünidei Gyermektelep-Egyesület 17. évi értesítője*, Bp., 1901, 30; *Ua. 19. évi értesítője*, Bp., 1903, 34; *Ua. 21. évi értesítője*, Bp., 1905, 36; *Ua. 26. évi értesítője*, Bp., 1910, 10, 36.

⁷⁸ SAYOUS, Édouard, *Histoire générale des Hongrois*, 2. éd., Bp., Paris, Athenaeum, Felix Alcan, 1900 (562 oldal, 27 műlappal és 253 szöveggözi ábrával, aranyozott lapszélekkel, aranyozott félbőr kötésben); HORVÁTH Cyrill, KARDOS Albert, ENDRÓDI Sándor, *Histoire de la littérature hongroise*, Bp., Paris, Athenaeum, Felix Alcan, 1900 (420 oldal, 20 műlappal és 95 szöveggözi ábrával, aranyozott lapszélekkel, aranyozott vászon kötésben).

⁷⁹ Rob. [ROBICSEK Zsigmond?], *Egy kitüntetésről* = *Corvina*, 24(1901), 12, 59–60; *Irodalmi kitüntetés* = *Fővárosi Lapok*, 1901, 17, 258; *Francia kitüntetés* = *Néptanítók Lapja*, 34(1901), 18, 14; *A francia kormány és a magyar irodalom* = *Magyar Nemzet*, 20(1901), 108, 8.

⁸⁰ *Kitüntetés* = *Világ*, 9(1918), 108, 7; *Kitüntetés* = *Nyomdaipar*, 17(1918), 10, 7; *Tolnai Világlapja*, 18(1918), 21, 15; *Kitüntetések az ötven éves Athenaeumnál* = *Az Est*, 9(1918), 109, 5; *Kitüntetések a nyomdaiparban* = *Pesti Hirlap*, 40(1918), 109, 7; *Kitüntetések* = *Egyenlőség*, 37(1918), 19–20, 13.

⁸¹ Wóznér Ignác nyomdai művezető (koronás arany érdemkereszt), Anton Gyula Kristóf, Aufferer János, Lange Vilmos és Baló Gyula betűszedők, Csató Zsigmond főszerkesztő és Wohlmuth István betűszedő (koronás ezüst érdemkereszt), Juray Franz Vilmos gépmester, Lange Olimpia Eleonóra és Gangl Erzsébet munkásnők (ezüst érdemkereszt).

⁸² F. S. [FEJES Sándor], *Ranschburg Viktor jubileuma* = *Corvina*, 28(1905), 26, 156; W. [WIESNER Jakab], *Ranschburg Viktor* = *Corvina*, 28(1905), 26, 152.

⁸³ *Az „Athenaeum” nyomda jubileuma* = *Tolnai Világlapja*, 8(1908), 22, 833–834.

éves jubileumát ülték meg – egy év késéssel, hiszen 1916-ban az igazgató súlyos betegsége miatt erre nem kerülhetett sor. (Igaz, erről a tényről a magyar szak- és napi sajtó illedelmesen hallgatott, csak az osztrák szaklapok írták meg.)⁸⁴ 1917 őszén viszont a „Csak Szorosan” egyesület kibérelte a Metropole szálló egyik különtermét, és november 17-én este nagy bankettet adtak a tiszteletére. A helyszín kiválasztása sem lehetett véletlen: az Athenaeum székháza a Kerepesi (ma Rákóczi) út 54. szám alatt volt, a Metropole pedig onnan a második épületben, az 58. szám alatt. A díszvacsorán a Magyar Könyvkereskedők Egylete részéről a Szent István Társulat igazgatója, Erdősi Károly, az Athenaeum tisztikara nevében Fejes Sándor, valamint Köves Dezső, Löwenstein Arnold, Kende Ferenc és Lévay Tibor, a Csak Szorosan ügyvédje köszöntötték az ünnepeltet.⁸⁵ Az Athenaeum tisztviselői kara úgy fejezte ki tiszteletét, hogy 4000 koronát gyűjtöttek össze neki, amelynek a felét a címzett azonnal átutalta az MKE-nek, hogy a Magyar Könyvkereskedők és Könyvkereskedelmi Alkalmazottak Háborús Akciójára fordítsák azt.⁸⁶ Végül Ranschburg Viktor öt évtizedes könyvkereskedői jubileumára 1930 nyarán készülődött a szakma,⁸⁷ de arra már nem került sor.

Pozíciójával együtt járt a nyilvános megszólalások kötelezettsége is, bár úgy tűnik, viszonylag ritkán vállalt ilyeneket. Ő tartott beszédet 1899-ben, amikor a Tettey Nándornak gyűjtés útján állított sírkövet felavatták,⁸⁸ ő búcsúztatta az Athenaeum főtisztviselőit, Tahy Gyulát 1900-ban⁸⁹ és idősb Böhm Bélát 1907-ben,⁹⁰ és 1914-ben ő köszöntötte az egyesület nevében Benkő Gyulát 60. születésnapján.⁹¹ 1924-ben a pesti izraelita hitközség kórházainak gazdasági igazgatója, Kertész Sámuel barátai nevében tartott búcsúbeszédet.⁹²

A századfordulón közölt írásai már egy teljesen kiforrott szakembert mutatnak. 1897-ben *A hírlapok könyvhirdetései* címmel adott közre egy hosszú tanulmányt a *Corvinában*, amelyben a szortiment-kereskedelem világát súlyosan érintő kérdéssel értekezett.⁹³ Ekkoriban ugyanis egyre többször fordult elő, hogy a könyvkiadók a nagy olvasottságú fővárosi hírlapokban hirdették kiadványaikat, s az így megrendelt példányokat is a kiadóhivatalok útján értékesítették (nem a vidéki könyvesboltokban). Ez valósággal elszívta az oxigént a kiegyezés után kialakult, konszolidált, hagyományos szortimenttől. Ranschburg a kérdést két szempontból tárgyalta: a

⁸⁴ *Jubiläum = Österreichisch-Ungarische Buchdrucker-Zeitung* 1917, 49, 210; *Jubiläum = Oesterreichische Buchhändler-Correspondenz*, 1917, 48, 584.

⁸⁵ *Egy magyar könyvkiadó, Ranschburg Viktor = Corvina*, 40(1917), 32, 142–143; *Ranschburg Viktor ünnepélése = Az Ujság*, 15(1917), 286, 8; *Ranschburg Viktor ünnepélése = Az Est*, 8(1917), 286, 5; *Jubiláló igazgató = Pesti Hírlap*, 39(1917), 285, 8; *Tolnai Világlapja*, 17(1917), 49, 23.

⁸⁶ *Ranschburg Viktor alapítványa = Corvina*, 40(1917), 31, 136–137.

⁸⁷ *Corvina*, 53(1930), 27, 149.

⁸⁸ *Corvina*, 22(1899), 21, 104.

⁸⁹ *Gyászrovat = Pesti Napló*, 51(1900), 135, 6.

⁹⁰ *Halálózások = Az Ujság*, 5(1907), 267, 12.

⁹¹ *Elnökünk bankettje = Corvina*, 37(1914), 16, 97.

⁹² *Halálózás = Az Ujság*, 22(1924), 173, 6.

⁹³ RANSCHBURG VIKTOR, *A hírlapok könyvhirdetései = Corvina*, 20(1897), 10, 54–56.

könyvkiadóknak természetesen megérte az ingyen (vagy rendkívül olcsó) hirdetési lehetőség és a nagy tételben végzett, egyszerűbb eladások. Ráadásul ezen az úton sokkal szélesebb potenciális vásárlórétegeket érthettek el, mint a társadalmi elitet kiszolgáló könyvesboltok. A szortiment szempontjából nézve azt állította, hogy számukra sem káros ez az értékesítési forma, mert hiszen – írta némi megrovó éllel – maguk a könyvkereskedők nem hirdetnek semmilyen formában (prospektusok, könyvjegyzékek, értesítések, ajánlások, első füzetek szétküldése, olcsó hirdetés a helyi lapokban), viszont a nagy fővárosi lapok által keltett hírverés eredményeképp a boltokban is plusz forgalom generálódik. Ezért a hírlapok hirdetéseivel „mint állandó terjesztési tényezővel meg kell és meg is lehet barátkozni”.

1900-ban egy még szélesebb merítésű tanulmánnyal jelentkezett *A magyar könyvkereskedelem helyzete és szerepe*⁹⁴ címmel, amely a „Csak Szorosan” egylet felkérésére elvállalt januári felolvasásán alapult.⁹⁵ Ebben először felvázolta a francia és a német könyvkereskedelem felépítését és működésének jellemzőit, majd a magyar kiadói szférát és a könyvkereskedelem négy „fegyvernemét” (szortimenter, antikvárius, részletüzlet és kolportázs) elemezte. Fogalmazása szerint „az új éra” az 1880-as évek elején kezdődött, amely a modern antikváriátus és a részletüzlet tömeges elterjedését hozta. A hagyományos szortiment csak a nyolcvanas évek végén „ocsúdott fel”, és azóta sem tudott alkalmazkodni az új helyzethez. Ranschburg rendkívül újszerű megfogalmazásban, a „józsefvárosi mama és a lipótvárosi bakfis” szemszögéből mutat rá, hogy „a mi közönségünk nem olcsón, hanem *olcsóbban* akar vásárolni”, és ha a könyvkereskedő nem lép ki „merev előkelőségéből”, akkor le fog maradni az eladási versenyben.

Az előadásnak és a tanulmánynak akkora szakmai visszhangja volt, hogy a bécsi könyvkereskedelmi szaklap elkérte fordításban másodközlésre, és a tavasz folyamán két részletben közölte.⁹⁶ A magyar szakma természetesen rendkívül büszkén reagált: „nekünk magyaroknak is vannak olyan kartársaink, akik bármely nyugati kultúrnépnek díszére válnának”.⁹⁷ Az osztrák kolportőrök lapja pedig egészen szélsőségesen nyilvánította ki elismerését Ranschburg írásával kapcsolatosan: „Magyarország, a barbárok földje, a zsidó-magyarok földje (...) legalább 100 évvel előttünk jár az irodalom terén.”⁹⁸

De milyen volt Ranschburg mint kiadóvezető? Viszonylag kevés adattal rendelkezünk arról, hogy kiket kedvelt, kiket utasított el, hogyan válogatott témák és szerzők tekintetében, mi volt a véleménye a kiadásra felkínált művekről. Az bizonyos, hogy egészen higgadt szakember volt, akit személyes szempontok

⁹⁴ RANSCHBURG Viktor, *A magyar könyvkereskedelem helyzete és szerepe* = *Corvina*, 23(1900), 2, 7–8; 23(1900), 3, 12–15; *Ua.: Magyar Kritika*, 1899–1900, 8, 106–108.

⁹⁵ *Corvina*, 22(1899), 31, 165.

⁹⁶ RANSCHBURG, Viktor, *Ueber die Lage und Rolle des ungarischen Buchhandels* = *Oesterreichische Buchhändler-Correspondenz* 1900, 11, 131–133; 1900, 14, 178–179.

⁹⁷ *Ranschburg Viktor – Bécsben* = *Corvina*, 23(1900), 4, 19.

⁹⁸ [Adolf] REITZER, *Genau wie in Oesterreich* = *Novitäten-Anzeiger für den Colportage-Buchhandel* 1900, 243, 1–2.

nem befolyásoltak döntéseiben. Ezt bizonyítja az a visszaemlékezés, amit Hajdú Menáchem Miklós osztott meg:

„Jól emlékszem, amikor vagy negyven éve [1913 táján] Kaczér Illés Khafrit-kéziratát olvasta Ranschburg Viktor, az Athenaeum igazgatója. (Ranschburg Salamon néhai győri főrabbi fia.) Az igazgató úrnak tetszett a regény. (...) Ezt mondta Ranschburg igazgató Kaczérnak:

– A regény szép munka, jó munka. De mi nem adhatjuk ezt ki. Hozzon kérem olyan regényt, amelyik nem zsidó tárgyú.”⁹⁹

Szakmai életében számos íróval és költővel került kapcsolatba. Gömői Jenőtől tudjuk, hogy Krúdy Gyulát kifejezetten szerette és tisztelte, s megtiszteltetésnek érezte, ha személyesen beszélgethetett vele, ahányszor az bement az Athenaeumhoz. Ezzel szemben „teljesen megmagyarázhatatlan ellenszenvvel viseltetett Juhász Gyula iránt”, és a költőkkel szemben „általában gyanakvást (...) szegezett szembe”. Ez alól „talán az egyetlen kivétel Kosztolányi volt, *A szegény kisgyermek panasza* páratlan és meglepő sikerének” köszönhetően.¹⁰⁰ Ady Endre pedig végképp vörös posztó lehetett a szemében: sem ő, sem az Athenaeum lektorai „nem becsülték semmire”, „nem vártak semmit könyveitől”.¹⁰¹ Akkor sem voltak hajlandóak kiadni, amikor az első világháború elején Hatvany Lajos 5000 koronát ajánlott tíz magyar író könyvének honorálására. „Ady, Bródy, Szép Ernő, Karinthy, Ambrus, Szomory, Babits, Kosztolányi, Lengyel, Ignotus neveit emlegettem. Az igazgató úr csak Adyt kifogásolta. Elég baj, hogy a Nyugat tönkje után kénytelenek fizetni Adyt, a kötet kiadására nem hajlandók.”¹⁰²

Szakmai és társadalmi sikerei mellett Ranschburg Viktor szép családi életet is épített. Alighanem németországi tartózkodása alatt ismerhette meg Woititz Jeanette (Jenny) kisasszonyt, akit – immár mint a Révai Leó cég frissen kinevezett „prokuristája” – Majna-Frankfurtban jegyzett el 1888 elején,¹⁰³ és még ugyanazon év június 1-én el is vette Hessenben.¹⁰⁴ Két évvel később, 1890-ben született meg első gyermekük, Béla, majd őt 1891-ben követte Pál és 1895-ben Mária. A család bejelentett lakcímei a főváros szívében voltak, a József körút 47-ben,¹⁰⁵ az Erzsébet körút 9–11.

⁹⁹ HAJDÚ Menáchem Miklós, *Ne félj, szolgám Jákob... Széljegyzetek Kaczér Illés regényciklusának olvasása közben* = *Új Kelet*, 36(1953), 1497, 7.

¹⁰⁰ GÖMÖRI Jenő Tamás, *A lomnici csúcs és a kard helyett tollat forgató középkori lovag* = *Krúdy világa*, szerk. Tóbiás Áron, Bp., Osiris, 2003, 131–132.

¹⁰¹ HATVANY Lajos, *Ady*, Bp., Szépirodalmi, 1959, 339–340.

¹⁰² HATVANY Lajos, *Ady a kortársak közt*, Bp., Genius, 1928, 64.

¹⁰³ *Corvina*, 11(1888), 4, 16.

¹⁰⁴ Standesamt Frankfurt I, 662. sz. anyakönyvi kivonat, 634. oldal.

¹⁰⁵ *Az iparművészet 1896-ban, Millénniumi emlékkönyv*, szerk. Ráth György, Bp., Magyar Iparművészeti Társulat, 1897, 421; *Magyar Iparművészet*, 2(1899), 6, XXVI.

alatt¹⁰⁶ és a Teréz körút 12-ben.¹⁰⁷ Életmódjukhoz hozzátartozott a korban oly divatos fürdőlátogatás is. Tudjuk például, hogy 1893. augusztus 24-től szeptember 18-ig Ranschburg Viktor Rohitsch Sauerbrunn (ma Rogaška Slatina, Szlovénia) gyógyvizes fürdőjében tartózkodott, amely a monarchia egyik legjelentősebb üdülőhelye volt akkoriban.¹⁰⁸ Felesége 1904 júniusában járt a szintén messze földön híres Karlsbadban (Karlovy Vary, Csehország), ahol az Aesculap szálló vendége volt.¹⁰⁹ Nyaralásairól nem sok adat maradt fenn, de tudjuk, hogy 1900 előtt egyszer Nizzában töltött pár napot,¹¹⁰ 1922 májusában Olaszországban pihent,¹¹¹ 1927-ben pedig a tiroli hegyekben üdült.¹¹²

Kiegyensúlyozott anyagi helyzetüket egyrészt az Athenaeumtól kapott ügyvezető igazgatói fizetés biztosította, másrészt Ranschburg egyéb funkcióiból adódó bevételei. Igazgatói fizetésének összegét nem ismerjük, ám azt tudjuk, hogy elődje, Vérei József bérét 1880-ban emelték fel 6000 forintról 9000 forintra, „ami abban az időben roppant nagy összeg volt”.¹¹³ Ezen kívül az Athenaeum terjeszkedése során számos vállalatot vásárolt fel vagy szerzett bennük részvénytöbbséget. Ezeknek az igazgatóságába természetesen beültette saját embereit is – így lett Ranschburg igazgatósági tag az Aufrecht és Goldschmied Könyvterjesztő Vállalatnál 1904-ben,¹¹⁴ a Magyar Könyvterjesztő Vállalat Rt.-nél 1907-ben,¹¹⁵ a Grafikai Intézet és Számlakönyvek Gyára Rt.-nél (egykori Czettel és Deutsch) 1912-ben,¹¹⁶ a Nyugat

¹⁰⁶ *A budapesti és a környékbéli távbeszélő-hálózatok előfizetőinek és nyilvános állomásainak betűrendes névsora*, Bp., 1913; *Ua.* 1914, 372; *Ua.* 1917, 371; *Távbeszélő-hálózatok betűrendes névsora*, Bp., 1920, 437.

¹⁰⁷ *Budapesti és Budapest környéki távbeszélő szaknévsor*, Bp., 1925, 162; *Budapest és környékének távbeszélő betűrendes- és szaknévsora*, Bp., 1929, 321; *A Magyar Bibliophil Társaság évkönyve II. köt., 1929–1930*, Bp., 1931, 23.

¹⁰⁸ *Grazer Tagblatt*, 1893, 263, 11.

¹⁰⁹ *Curliste Karlsbad*, 1907, 221.

¹¹⁰ RANSCHBURG Viktor, *A magyar könyvkereskedelem helyzete és szerepe = Corvina*, 23(1900), 2, 8.

¹¹¹ RANSCHBURG Viktor, *A firenzei nemzetközi könyvvásár = Corvina*, 45(1922), 24, 111.

¹¹² RANSCHBURG Viktor, *A lipcei nemzetközi könyvművészeti kiállítás = Magyar Grafika*, 8(1927), 8, 359.

¹¹³ SZABÓ 1918, i. m. 16.

¹¹⁴ *Új könyvkereskedési részvénytársaság = Magyar Nyomdászat*, 19(1904), 12, 198. A cég felvásárlásának körülményeiről ld. SIMON Melinda, *Az Aufrecht és Goldschmied könyvterjesztő vállalkozás története és jelvényhasználatára = Magyar Könyvszemle*, 129(2013), 2, 219–231.

¹¹⁵ *Magyar Compass*, 35(1907), 950; *Pénzügyi Compass*, 1908–1909, 350; *Ua.* 1909–1910, 335; *Ua.* 1910–1911, 355; *Ua.* 1912–1913, 415; *Magyar Pénzügyi Compass*, 1913–1914, 429; *Ua.* 1914–1915, 410; *Ua.* 1915, 392; *Ua.* 1916–1917, 428; *Ua.* 1917–1918, 455; *Nagy Magyar Compass*, 46–47(1918), 779. 1920-ban törlik a cégjegyzési jogosultságát, ld. *Központi Értesítő*, 45(1920), 52, 747.

¹¹⁶ *Pénzügyi Compass*, 1912–1913, 411; *Magyar Pénzügyi Compass*, 1913–1914, 424; *Ua.* 1914–1915, 405; *Ua.* 1915, 387; *Magyarország tisztí cím- és névtára*, 1916, 739; *Ua.* 1917, 744; *Nagy Magyar Compass*, 46–47(1918), 773. 1924-ben törlik a cégjegyzési jogosultságát, ld. *Központi Értesítő*, 49(1924), 50, 1617.

Irodalmi és Nyomdai Rt.-nél 1911-ben¹¹⁷ és a Rigler József Ede Papírneműgyár Rt.-nél 1913-ban.¹¹⁸

Arra azonban mindig odafigyelt, hogy anyagi javaiból másoknak is juttasson. Több alkalommal adakozott 50 koronás összegeket hajdani iskolája diáksegélyző alapjának,¹¹⁹ 50–100 koronás pályadíjakat ajánlott fel a könyvkereskedő-segédek által írandó dolgozatokra,¹²⁰ és hitsorsosainak is rendszeresen juttatott adományokat.¹²¹ Odafigyelt a könyves szakmabeliek gondjaira is: amikor Robicsek Zsigmond (aki nem is volt a Magyar Könyvkereskedők Egyletének tagja) 1907-ben „teljesen vagyontalanul” meghalt, özvegye mellett hét árvát hagyott hátra. A helyzet enyhítésére Ranschburg kezdeményezésére az özvegynek az egyesület segélyalapjából 25 korona havi segélyt szavaztak meg egy évre, s ezen kívül az egyik árva Robicsek-leányt, aki éppen elvégezte a kereskedelmi iskolát, azonnal alkalmazta az Athenaeumnál.¹²²

Szociális érzékenységéről tanúskodik az az eset is, amikor az Athenaeum Rt. Kerepesi (ma Rákóczi) út 54. szám alatti új székháza előtt képeslapokat áruló nyomorék ügyében lépett fel. A Kronisch nevű embert a rendőrség azzal fenyegette meg, hogy koldulásért el fogják toloncolni, mire a könyvkiadó vállalat személyzete, élükön a nagy tekintélyű Ranschburggal beadványt intézett a főkapitánysághoz. Ebben igazolták, hogy a szerencsétlen sosem koldult, ráadásul megszokott helyén, az épület kirakatmélyedésének lépcsőfokán árulta képeslapjait, tehát a járdát sem foglalta el, s így ezért sem volt büntethető.¹²³ Íme, egy értékes pillanatkép a századfordulóról, amiről a szakirodalom nem beszél: egy szegénysorsú ember, aki az Athenaeum fényes székházának évekig szerves része volt, és akit a vállalatnál dolgozók sajátjukként védelmeztek.

Az első világháború kitörése után jóval tágabb tere nyílt a jótékonykodásnak, s ebből Ranschburg Viktor sem vonta ki magát. 1914-ben 100 koronát adott a

¹¹⁷ *Központi Értesítő*, 36(1911), 88, 2629; *Magyar Compass*, 39(1911), 690; *Ua.* 1912, 655; *Magyar Pénzügyi Compass*, 1913–1914, 431; *Ua.* 1914–1915, 413; *Ua.* 1915, 394; *Bp.i czim- és lakásjegyzék*, 1914, 647; *Ua.* 1916, 659.

¹¹⁸ *Magyar Compass*, 41(1913), 642; *Magyar Pénzügyi Compass*, 1914–1915, 426; *Ua.* 1915, 407; *Ua.* 1916–1917, 444; *Ua.* 1917–1918, 472; *Nagy Magyar Compass*, 46–47(1918), 814.

¹¹⁹ *Értesítő a pannonhalmi Szent-Benedek-rend győri főgimnáziumáról az 1901/2. iskolai évben*, Győr, 1902, 90; *Értesítő a pannonhalmi Szent-Benedek-rend győri Czuczor Gergely katolikus gimnáziumáról az 1926/27. iskolai év végén*, Győr, 1927, 43.

¹²⁰ *A «Csak Szorosan» közgyűlése = Corvina*, 28(1905), 3, 18; *Vita-estélyek = Corvina*, 32(1909), 30, 214.

¹²¹ 20 korona az Écz-Chájim segélyözegylet javára (*A budapesti országos rabbiképző-intézet értesítője az 1913–1914. tanévről*, Bp., 1913, 46.); 10 korona a Dohány utcai zsinagóga számára (*A budapesti Országos Rabbiképző Intézet értesítője az 1906–1907. iskolaévről*, Bp., 1907, 23.); 30 korona a rabbiképző menzájának (*A budapesti Országos Rabbiképző Intézet értesítője az 1917–1918. tanévről*, Bp., 1918, 29.)

¹²² *Corvina*, 30(1907), 28, 154.

¹²³ *Szegény embert az ág is húzza = Pesti Napló*, 52(1901), 228, 9.

magyar katonák javára,¹²⁴ 100 koronát a Vöröskeresztnek, 100 koronát a harcban elesettek családtagjainak és 50 koronát juttatott az Ingyen Tej-Egyesületnek.¹²⁵ Az „Aranyat – vasért” akcióban ő is adakozott¹²⁶ és 100 koronát tett le a háborúból visszatérő egyetemi hallgatók javára az egyetem rektori hivatalában.¹²⁷ Erejéhez mértén támogatta a háborús erőfeszítést is: 1914-ben és 1915-ben is 6000–6000 korona hadikölcsönt jegyzett.¹²⁸

Szociális érzékenységének különleges területe a szabadkőműves mozgalomban való részvétele. 1900 tavaszán avatták fel¹²⁹ és minden bizonnal rendszeresen részt is vett a Reform páholy hétfőnként este 8-kor megtartott ülésein.¹³⁰ Lelkesedését tökéletesen át lehet érezni a *Kelet* című lapban közölt hosszú tanulmányából, amelyet korábban a páholyban olvasott fel, s amelyben széles ívű tervekkel vázolt fel a szabadkőműves jótékonyosság szervezettebbé tételére. Kezdeként külföldi példákat mutatott be a vonatkozó irodalomból, majd felvázolta egy *Jótékonyági Kalauz* vagy *Almanach* eszméjét, amely nemcsak a szabadkőművesek által fenntartott, hanem az összes budapesti emberbaráti és jótékonyági intézményt tartalmazná. Ez szakterületenként (nők, munkások, gyermekek, idősek) tartalmazná a segélyező szervezeteket, a kórházakat és az oktatási intézményeket. Felmérve azt, ami van, lehet meglátni azt, ami nincs – s csak így lehet azt pótolni. Ezt a vezérkönyvet használhatnák azok a szűkölködők, akik nem tudják, hova fordulhatnak támogatásért, de azok az emberbarátok is, akik célt keresnek jószándékú adományaiknak (beleértve a végrendelezőket is). De nem csupán gondolatmenetében ismerhető fel a gyakorlatias üzletember, hanem abban is, ahogy a könyvecske kinyomtatását és terjesztését is megtervezte. Ez utóbbiban a Singer és Wolfner céget ajánlja, „melynek mindkét tagja testvér”, s így az ügy biztos kezekben lenne.

Nem tudunk róla, hogy az almanach megvalósult volna, de Ranschburg Viktor szabadkőművesi pályája ettől függetlenül szépen ívelt felfelé. Ő lett az 1909-ben megalakult *Március* páholy főmestere,¹³¹ s ilyen minőségében ő vizsgálta a jelentkezőket, illetve ő vette föl – ünnepélyes beszéd keretében – az új tagokat.¹³² 1913-ban három évre a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy szövetségtanácsosává is választották,¹³³ s a Tanácsköztársaság utáni teljes vezérkar-átszervezéskor is méltónak tartották erre a szerepre.¹³⁴

¹²⁴ *A véderőért, Adakozzunk!* = *Az Ujság*, 12(1914), 221, 9.

¹²⁵ *Adomány* = *Az Ujság*, 12(1914), 221, 12.

¹²⁶ *Gyors segély – Augusztalap, Aranyat – vasért!* = *Az Ujság*, 12(1914), 245, 36.

¹²⁷ *Budapesti Hírlap*, 37(1915), 322, 13.

¹²⁸ *Az Ujság*, 12(1914), 294, 11; *Budapesti Hírlap*, 35(1915), 141, 11.

¹²⁹ RANSCHBURG Viktor, *Jótékonyági almanach* = *Kelet*, 12(1900), 6, 188. (Itt „két hóval ezelőtt történt felavatásom”-ról beszél.)

¹³⁰ *Munkanaptár* = *Kelet*, 12(1900), 6, 185.

¹³¹ *Magyar Kultúra, Társadalmi és tudományos szemle*, 9(1922), 654.

¹³² *Március* = *Kelet*, 27(1915), 9, 17.

¹³³ *A szövetségtanácsból* = *Kelet*, 25(1913), 4, 107–108.

¹³⁴ *A szabadkőműves vezérkar, A páholyok névsora* = *Nemzeti Ujság*, 2(1920), 141, 1.

Vezetői képességei között több forrás is kiemeli azt a tehetségét, hogy ellentétes véleményeket kiegyenlítsen, konfliktusokat elsimítson. Ez a „konceliáns”¹³⁵ tulajdonsága volt az, amiért a főnöki kar őt küldte tárgyalni a könyvkereskedő-segédek 1906 karácsonyának első napján tartott, igencsak lázongó hangulatú országos kongresszusára. A „régí kedves patriarchális viszony” megszűnésére és a megélhetési nehézségekre panaszkodó ségédek – kis létszámuknál fogva – önmagukban nem képviseltek számottevő gazdasági erőt. Ám ha szakszervezetet alapítanak (mint ahogy fenyegetőztek), akkor veszélyesekké válhattak volna, hiszen a többi kereskedelmi alkalmazottak érdekvédelmi szervezeteivel szövetkezve például hatékony sztrájkot kezdeményezhettek volna. Ezért kellett a Kossier Lajos agitáló beszéde utáni vitában Ranschburg Viktor is felszólaljon. Békés hangnemben ecsetelte, hogy „a szocializmus tanaival jórésztben egyetért”, de az egyéniség elnyomását tartja a legnagyobb hibájának, amely kizárja az érdem szerinti előbbre jutást.¹³⁶ Ezért kérte az alkalmazottak kongresszusát, hogy „ne vesse magát a szocializmus karjai közé”, mert ez csak az ellentétek kiélesedéséhez fog vezetni.¹³⁷ A ségédek levették ugyan a kérdést a napirendről, de a helyzet csak lassan normalizálódott, hiszen 1907 októberében a Magyar Könyvkereskedők Egylete háromtagú bizottságot kellett kiküldjön, amely tárgyaljon a ségédekkel fennálló vitás kérdésekben. A bizottságnak Gabos Soma és Löwenstein Arnold mellett természetesen Ranschburg volt a harmadik tagja.¹³⁸ Az utódok úgy emlékeztek meg a folyamatról, hogy „a mozgalmat (...) Ranschburg Viktor, mint ügyes diplomata, leszerelte”.¹³⁹

Diplomáciai képességeit remekül kamatoztatta külföldi kapcsolatrendszerének kiépítésében, nemzetközi szakmai szerepvállalásában is. Amikor 1900-ban a Magyar Könyvkereskedők Egylete főtítkárává választották és 1901-ben az Athenaeum cégvezetője lett, e két funkciójában nemzetközi porondon is rendkívül aktívvá vált. Ő (is) képviselte a magyar szakmát a könyvkiadók nemzetközi kongresszusán Lipcsében 1901-ben,¹⁴⁰ ahol először vetették fel hivatalos napirendi pontként Ausztria–Magyarország esetleges csatlakozását a berni szerzői jogi egyezményhez. A kérdéshez hozzászóló Ranschburg „bejelentette, hogy a budapesti szakkörök élénken foglalkoznak a kérdéssel”, amelynek „kedvező elintézésére máris megvan a kellő jóindulat”.¹⁴¹

Lehet, hogy ezzel a megfogalmazással kissé többet állított a valóságnál, hiszen ekkoriban még a Magyar Könyvkereskedők Egyletén belül sem értett mindenki

¹³⁵ *Egy magyar könyvkiadó, Ranschburg Viktor = Corvina, 40(1917), 32, 142.*

¹³⁶ *A könyvkereskedő-segédek országos kongresszusa = Corvina, 29(1906), 36, 197.*

¹³⁷ *Corvina, 30(1907), 1, 2.*

¹³⁸ *Corvina, 30(1907), 28, 156.*

¹³⁹ Révay József, *A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének ötven éve 1878–1928, Fél század a magyar könyv szolgálatában*, Bp., MKKE, 1929, 33.

¹⁴⁰ Rajta kívül részt vett még a magyar újságkiadók országos szövetsége képviselőjében Zilahi Simon, továbbá Révai Ödön, a Révai Testvérek egyik igazgatója és Horváth Géza, a Könyves Kálmán Rt. igazgatója. Ld. *A könyvkiadók kongresszusa = Corvina, 24(1901), 17, 90.*

¹⁴¹ *A könyvkiadók kongresszusa = Corvina, 24(1901), 162, 5.*

egyét a csatlakozás gondolatával. Am hazatérve Ranschburg teljes hévvel harcba szállt a „kellő jóindulat” elnyeréséért. Elsőként, az általános tájékoztatlanság felszámolására, franciáról magyarra fordította a berni konvenció teljes szövegét és közölte a *Corvinában*.¹⁴² Ezután könyv formájában is publikálta az egyezményt,¹⁴³ ezúttal egy részletes elemző tanulmány kíséretében, amelyben lándzsát tört annak elfogadása mellett. Részletes számításokkal, szakszerűen érvelt, a csatlakozás előnyeit, illetve a Magyarországra háruló költségek szerinte jelentéktelen mértékét kidomborítva. Véleménye szerint „kétségtelen, hogy a berni egyezmény hatása (...) a mennyiség rovására és a minőség javára fog érvényesülni”, illetve egyedül ez lesz alkalmas arra, hogy „az irodalmi kalózkodás vádját (...) végleg elhárítsuk magunktól”.¹⁴⁴ A kötetet számos lap ismertette, túlnyomó többségében pozitívan értékelve a tanulmány célját és tartalmát¹⁴⁵ – kivéve Kiss József lapját, amely szerint „nekünk nincs szükségünk a berni egyezményre. Jól vagyunk úgy, ahogy vagyunk.”¹⁴⁶ A *Hétben* megjelent cikk írója szerint „az egyezmény elfogadása által több pénz menne ki az országból külföldi művekért” és „kevesebb szellemi termék jönne be”, s a magyar írók pedig „kevés helyett semmit sem kapnak”. A másik kritikus véleményt a *Magyar Szó* fogalmazta meg, mely szerint „vígán fordítunk és ollózunk majd tovább”, csak még fizetünk is érte. „Viszont a mi munkáinkat nem fordítja majd senki, s így nem is fizet értük.”¹⁴⁷ A könyvet külföldön is ismertette a szerzői jogok védelmére alakult nemzetközi bizottság havi lapja,¹⁴⁸ természetesen pozitív kicsengéssel – és utalt Carl Junker hasonló témájú, egy évvel korábban megjelent írására, amely ugyanezt a kérdést népszerűsítette

¹⁴² *A berni konvenció, Egyezmény az irodalom és művészet alkotásainak védelmére alakítandó nemzetközi szövetség tárgyában* = *Corvina*, 24(1901), 21, 113–114; 24(1901), 22, 118–120.

¹⁴³ RANSCHBURG Viktor, *A szerzői jog nemzetközi védelmére alkotott berni egyezmény vonatkozással Magyarországra*, Bp., Eggenberger-féle könyvkereskedés (Hoffmann Alfréd), 1901.

¹⁴⁴ RANSCHBURG 1901, i. m. 29, 37.

¹⁴⁵ e. l., *Ranschburg Viktor: A szerzői jog nemzetközi védelmére alkotott berni egyezmény vonatkozással Magyarországra* = *Magyar Könyvszemle*, ú. f. 9(1901), 1–4, 325–327; -a, *A szerzői jog nemzetközi védelmére alkotott berni egyezmény, vonatkozással Magyarországra* = *Corvina*, 24(1901), 21, 114–115; *Irodalom* = *A Jog*, 20(1901), 29, 220; *Irodalom* = *Ügyvédek Lapja*, 18(1901), 29, 4; *A szerzői jog nemzetközi védelme* = *Magyarország*, 8(1901), 166, 12; *A szerzői jog nemzetközi védelme* = *Magyar Ipar*, 22(1901), 29, 803; *A szerzői jog* = *Budapesti Hírlap*, 21(1901), 190, 8; *A szerzői jog nemzetközi védelme* = *Pesti Napló*, 52(1901), 199, 5; *A szerzői jog nemzetközi védelme* = *Hazánk*, 8(1901), 164, 8; *A szerzői jog nemzetközi védelmére alkotott berni egyezmény vonatkozással Magyarországra* = *Magyar Szemle*, 12(1901), 34, 408; *A szerzői jog nemzetközi védelme* = *Magyar Nemzet*, 20(1901), 176, 6.

¹⁴⁶ *Szellemi tulajdon (Ranschburg Viktor könyve a berni egyezményről)* = *A Hét*, 12(1901), 30, 479–480.

¹⁴⁷ *A szerzői jog* = *Magyar Szó*, 2(1901), 164, 9.

¹⁴⁸ *A szerzői jog nemzetközi védelmére alkotott berni egyezmény, vonatkozással Magyarországra, par Victor Ranschburg* = *Le Droit d’Auteur*, 1901, 8, 96.

Ausztriában.¹⁴⁹ A könyv sajtóvisszhangját mégis elégtelennek ítélte a *Corvina* névtelen cikkírója (feltételezhetően Ranschburg Nándor), felröva az általános „lanyhaságot”, és sürgetve a magyar szellemi élet presztízisének emelését.¹⁵⁰ A cikket fordításban közölte a bécsi testvérlap is.¹⁵¹

Ranschburg Viktor azonban nem csüggedt és folytatta a meggyőző munkát. 1906-ban újabb cikket közölt a frissen megindított *Iparjogi Szemlében*, amelyben kiemelte, hogy Ausztria kezdeményező szerepére (a szláv kisebbségek ellenállása miatt) nem számíthatunk, magunknak kell lépnünk.¹⁵² (A tanulmányt kivonatos formában közreadta a *Corvina* is.)¹⁵³ S a fáradhatatlan főtítkár a nemzetközi kapcsolatépítést is folytatta.

A soron következő, 1906-os milánói kongresszus elkészületei során ő volt az, aki jelezte a szervezőknek, hogy Magyarország önálló képvisellel kíván részt venni (nem Ausztria részeként).¹⁵⁴ A kiadói kongresszus magyar megbízottjaként¹⁵⁵ ő közvetített a nemzetközi iroda és a magyar egyesület között a be nem fizetett évi kötelezettség ügyében,¹⁵⁶ illetve lefordította és közzétette a berni iroda javaslatait a nemzeti könyvkereskedők és kiadók irányába.¹⁵⁷ Hozzá fordult az *Il Risorgimento Grafico* című olasz nyomdászati lap, amely magyar szakkönyveket kért ismertetésre.¹⁵⁸ Több magyar résztvevővel együtt Ranschburg is jelen volt a Milánóban, 1906 nyarán rendezett kiadói kongresszuson (sőt, francia nyelven hozzá is szolt a megbeszélésekhez).¹⁵⁹ Részt vett az újságkiadók, ezzel párhuzamosan szervezett, 5. nemzetközi kongresszusán is.¹⁶⁰ De nem csupán ezeken a nagy rendezvényeken képviselte hazánkat, hanem a háttérben folyó intézményi tevékenységben is részt vett, számos alkalommal utazva külföldre emiatt.¹⁶¹ Az 1908 tavaszán Madridban rendezett kongresszuson már két szakosztályi előadást tartott „A posta és a kiadói

¹⁴⁹ JUNKER, Carl, *Die Berner Convention zum Schutze der Werke der Literatur und Kunst und Oesterreich-Ungarn*, Wien, Alfred Hölder, 1900.

¹⁵⁰ R., *A berni egyezmény a magyar sajtóban* = *Corvina*, 24(1901), 26, 144–145.

¹⁵¹ R., *Die Berner Convezion in der ungarischen Presse* = *Oesterreichische Buchhändler-Correspondenz*, 1901, 41, 580.

¹⁵² RANSCHBURG Viktor, *A berni szerzői jogi egyezmény magyar szempontból* = *Iparjogi Szemle*, 1(1906), 1, 3–7.

¹⁵³ RANSCHBURG Viktor, *A berni szerzői jogi egyezmény magyar szempontból* = *Corvina*, 29(1906), 4, 19–21.

¹⁵⁴ *Corvina*, 28(1905), 33, 209.

¹⁵⁵ *Corvina*, 29(1906), 15, 74–75.

¹⁵⁶ *Corvina*, 29(1906), 2, 9.

¹⁵⁷ *Kívánságok és tanácsok* = *Corvina*, 28(1905), 35, 224–225.

¹⁵⁸ RANSCHBURG Viktor, *A modern könyv (Il libro moderno)* = *Corvina*, 32(1909), 4, 32.

¹⁵⁹ Rajta kívül ott volt még Zilahi Simon, a Magyar Újságkiadók Országos Szövetsége elnöke, Horváth Géza, a Könyves Kálmán Rt. igazgatója és Wilhelm Krafft nagyszombeni könyvkiadó.

¹⁶⁰ *Újságkiadók nemzetközi kongresszusa* = *Budapesti Hirlap*, 26(1906), 156, 7.

¹⁶¹ 1907 májusában például a nemzetközi kiadói kongresszus állandó bizottságának ülésére utazott Bernbe, ld. *Corvina*, 30(1907), 17, 91.

érdekek”, illetve „Könyvkereskedői alkalmazottak külföldi elhelyezésének nemzetközi szabályozása” címmel.¹⁶²

Végül az 1910-es, amszterdami tanácskozáson óriási jelentőségű lépést tett: a magyar egyesület felhatalmazásából hivatalosan meghívta a könyvkiadók nemzetközi kongresszusát, hogy legközelebbi ülésüket Budapesten tartsák.¹⁶³ Ilyen jelentőségű rendezvényre még sose került sor a magyar fővárosban előtte, s ennek megfelelően alapos előkészületekre és szervező munkára volt szükség. 1911 nyarán megalakították a kongresszus előkészítő bizottságát,¹⁶⁴ amely ezután rendszeresen ülésezett az Athenaeum tanácsstermében és intézte az ezzel kapcsolatos feladatokat. Az 1913-ban megtartott rendezvény óriási jelentőséggel bírt a magyar könyves szakma számára, hiszen Európa és az Egyesült Államok legjelentősebb, legnagyobb kiadói vállalatainak vezetői, a kor „könyvfejedelmői” jöttek el és figyeltek oda Magyarországra.¹⁶⁵ Ranschburg Viktor egyéniségét, szakmai és emberi kaliberét talán pont az mutatja legjobban, amilyen nyugalommal és otthonossággal látta vendégül olyan, kiadói körökben mitikus nevek hordozóit, mint Louis Hachette, Jules Hetzel, Franz Ullstein, Ernst Reclam vagy Albert Brockhaus.

A kongresszus előkészítésével párhuzamosan Ranschburg két nagy jelentőségű kiadvány magyar részének munkálatait is magára vállalta. Az egyik az 1908-as madridi konferencia által elhatározott nemzetközi könyvkereskedelmi évkönyv,¹⁶⁶ amelynek adatfelvételét,¹⁶⁷ szerkesztését,¹⁶⁸ a megrendeléseket¹⁶⁹ és a kész példányok átadását¹⁷⁰ is ő intézte. A másik egy többnyelvű kiadói szótár, amelynek ötletét már 1907-ben felvetették egy berni tanácskozáson, s amelybe Ranschburg azonnal javasolta egy magyar rész integrálását is.¹⁷¹ Először a Paul Delalain által elkészített francia alapszótár készült el,¹⁷² s ez alapján kezdték el összeállítani az angol, német, francia, olasz, spanyol és holland nyelvű részeket. Ismét Ranschburg külföldi tekintélyére vall, hogy a hat világnyelv mellett sikerült kiharcolnia egy

¹⁶² Rbg [RANSCHBURG Viktor], *Nemzetközi kiadói kongresszus = Corvina*, 30(1907), 30, 178.

¹⁶³ *Könyvkiadók nemzetközi kongresszusa = Corvina*, 33(1910), 25, 154.

¹⁶⁴ *A budapesti nemzetközi kiadói kongresszus előkészítő bizottságának alakulása = Corvina*, 34(1911), 18, 110.

¹⁶⁵ POLGÁR Géza, *Könyvfejedelmek Budapesten (A világ kiadóinak nemzetközi kongresszusa) = Vasárnapi Ujság*, 60(1913), 22, 433.

¹⁶⁶ *Répertoire international de la librairie = Internationales buchhändler-adressbuch = International directory of the book trade*, Bern, Congrès international des éditeurs, 1912.

¹⁶⁷ *Nemzetközi könyvkereskedelmi évkönyv = Corvina*, 32(1909), 5, 40.

¹⁶⁸ RANSCHBURG Viktor, *Nemzetközi könyvkereskedői évkönyv = Corvina*, 32(1909), 4, 32.

¹⁶⁹ *Nemzetközi könyvkereskedelmi címtár = Corvina*, 35(1912), 11, 76.

¹⁷⁰ *Nemzetközi könyvkereskedelmi címtár = Corvina*, 35(1912), 32, 221; *Ua. = Corvina*, 35(1912), 33, 231.

¹⁷¹ *Corvina*, 30(1907), 17, 91.

¹⁷² LEMAITRE, Henri, *Congrès international des éditeurs. Vocabulaire technique de l'éditeur, élaboré et publié par le Cercle de la librairie de Paris = Bibliothèque de l'École des chartes*, 1911, 72, 666–667.

magyar nyelvű részt a kötetben.¹⁷³ Az ezzel kapcsolatos költségeket (400 koronát) a Magyar Könyvkereskedők Egylete állta,¹⁷⁴ s a gyakorlati munkával megbízott Mautner Manó a munkát színvonalasan végezte el.¹⁷⁵ A 3529 kifejezést¹⁷⁶ tartalmazó impozáns kötetet „Bernben szerkesztették, Londonban nyomták, előszóval Párizsban látták el s Amszterdamban és Madridban történt előzetes bemutatás után végre a budapesti kongresszus alkalmából jelent meg.”¹⁷⁷

Az 1913-as magyarországi kongresszus legnagyobb horderejű bejelentését Tőry Gusztáv államtitkár tette Balogh Jenő igazságügyminiszter nevében, miszerint már készen áll, és hamarosan benyújtják a parlamentnek a berni szerzői jogi egyezményhez való magyar csatlakozásról szóló törvényjavaslatot. A szándéknyilatkozatot zajos tetszésnyilvánítás és általános lelkesedés követte (nem a részvevőkön múlt, hogy a gyakorlati megvalósítás csak 1922-ben történhetett meg).¹⁷⁸ A megbeszélések több napig zajlottak, s a zárónapon a nemzetközi kiadói kongresszus állandó bizottsága Ranschburg Viktort választotta elnökévé.¹⁷⁹ A mintegy 300 résztvevő szép élményekkel, elégedetten távozott Budapestről, s Ranschburg 1914-ben már Párizsban elnökölte a kiadói kongresszus végrehajtó bizottságának ülést.¹⁸⁰ Itt arról határoztak, hogy a legközelebbi ülést Lipcsében tartják a Bugra alkalmával, ez azonban az első világháború kitörése miatt már nem valósulhatott meg. (Ő ettől függetlenül ott volt 1914-ben a lipcsei kiállítás megnyitóján.)¹⁸¹

Ekkor Ranschburg Viktor szakmai pályája csúcán volt: nemzetközi viszonylatban közismert és tisztelt személyiség, egy sikeres vállalat jómódú vezetője és boldog családapa. Ennek a következő néhány év több tekintetben véget vetett. 1914. szeptember 1-én, Bécsben meghalt Henrik bátyja, a neves antikvárius.¹⁸² Béla fia, aki időközben elvégezte az orvosi egyetemet, segédorvosként a 60. közös gyalogezredben, majd a magyar királyi 12. honvéd gyalogezrednél teljesített szolgálatot Lengyelországban. 1915 januárjában átlőtték a karját, de felépülése után újra a frontra küldték. Gyógyulása azonban nem lehetett teljes, mert augusztusban Lublinban sebfertőzést kapott, és a rzeszówi tartalékkórházba került. Lábadózása alatt kitüntették a Signum laudisszal, ám röviddel ezután elkapta a tífuszt,

¹⁷³ *Corvina*, 34(1911), 10, 55–56.

¹⁷⁴ *Corvina*, 35(1912), 13, 89.

¹⁷⁵ *Kiadói szakszótár (Vocabulaire technique de l'éditeur en sept langues) = Corvina*, 36(1913), 19, 110.

¹⁷⁶ *Újabb könyvtárosi szakirodalom = Könyvtári Szemle*, 1913, 4, 31.

¹⁷⁷ *Hétnyelvű kiadói szakszótár. Vocabulaire technique de l'éditeur en sept langues = Corvina*, 53(1930), 5, 21–22.

¹⁷⁸ 1922. évi XIII. törvénycikk Magyarország belépéséről az irodalmi és művészeti művek védelmére alakult berni nemzetközi Unióba.

¹⁷⁹ *A könyvkiadók kongresszusa, A záróülés = Pesti Napló*, 64(1913), 133, 13–14.

¹⁸⁰ *Corvina*, 37(1914), 3, 17.

¹⁸¹ RANSCHBURG Viktor, *A lipcsei nemzetközi könyvművészeti kiállítás = Magyar Grafika*, 8(1927), 8, 358–360.

¹⁸² *Corvina*, 37(1914), 25, 145.

és október 21-én meghalt.¹⁸³ A 25 éves fiatalembert ideiglenesen elhantolták, a család közzétette a gyászjelentést a fővárosi lapokban¹⁸⁴ és intézkedtek a holttest hazahozataláról. 1916. január 10-én temették el katonai tiszteletadás mellett a rákoskeresztúri temetőben, a szertartást nagybátyja, Fischer Gyula rabbi vezette.¹⁸⁵ A családot az is megviselte, hogy második fiuk, Pál, aki szintén a frontra került hadapródként, mindeközben orosz fogságban volt (ebből azonban később kiszabadult). Ugyanazon év március 25-én hunyt el Ranschburg Viktor édesanyja 80 éves korában,¹⁸⁶ és két nappal később temették el szintén a rákoskeresztúri izraelita temetőben.¹⁸⁷

A világháború a külföldi szakmai szálak ápolását is lehetetlenné tette. Ez különösen érzékenyen érinthette Ranschburgot, aki 1915 tavaszán a *Börsenblatt*-ban közzétett cikkében nem a nemzetközi üzleti kapcsolatokból eredő anyagi előnyök elvesztését, hanem az „általános emberbaráti közeledés” hiányát panaszolta fel. „A háború után kiderül, hogy a személyes rokonszenv és megbecsülés túlélheti-e az emberi kultúra e legsúlyosabb válságát, vagy mindaz, ami eddig a nemzetközi kongresszusok szellemében összehozott bennünket, csak hiábavaló hazugság és megtévesztés volt” – írta.¹⁸⁸

Ezzel párhuzamosan az Athenaeum vezetőit komoly kihívások elé állították a háborús helyzetből adódó gazdasági nehézségek. Legfőképpen a papír ára és a nyomdai költségek szaladtak el, amit viszont az előre megkötött szerződések miatt nem tudtak érvényesíteni megrendelőik felé. Az egyik legnagyobb, folyamatos veszteséget az Athenaeum nyomdájában készített *Est* lapcsalád előállításának költsége jelentette. Barátságosan nem tudtak megegyezni Miklós Andorral, így perre került sor, amelyet elveszítettek, s így az *Est* Lapkiadó Rt. 1917 júliusában részvénytöbbségre tett szert az Athenaeum Rt.-ben.¹⁸⁹ A hivatalos sajtóközlemény szerint teljes volt az egyetértés és „az Athenaeum r.-t. érdemes ügyvezető igazgatói, Schwarz Félix és Ranschburg Viktor továbbra is a vállalat élén maradnak”,¹⁹⁰ de az ekkor 37 éves Miklós Andor és az 55 éves Ranschburg Viktor között talán mégsem volt zavartalan a viszony.

¹⁸³ Magyar Nemzeti Levéltár. Az első világháború veszteségi adatbázisa, HU BFL XXXIII. 1. a.

¹⁸⁴ *Pro patria = Corvina*, 38(1915), 30, 127; *Halálozások = Vasárnapi Ujság*, 62(1915), 44, 710; *Az Ujság*, 13(1915), 298, 17; *Pester Lloyd*, 62(1915), 298, 9; *Világ*, 6(1915), 298, 6; *Pesti Hirlap*, 37(1915), 298, 19; *Budapesti Hirlap*, 35(1915), 298, 14; *A Szövetségstanács ülése = Kelet*, 27(1915), 11, 11.

¹⁸⁵ *Hősi halál = Magyarország*, 23(1916), 11, 12. Ranschburg Béla sírja: Kozma utcai izraelita temető 12. parcella, 41. sor, 23. sírhely

¹⁸⁶ *Halálozás = Az Est*, 7(1916), 87, 4; *Halálozások = Egyenlőség*, 35(1916), 14, 14.

¹⁸⁷ *Az Est*, 7(1916), 87, 2. [gyászjelentés]

¹⁸⁸ RANSCHBURG, Viktor, *Über der Zukunft der Verlegerkongresse = Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel*, 1915, 101, 698. (Az idézett részlet a saját fordításom.)

¹⁸⁹ KISS István, *Az Athenaeum könyvkiadó története és szerepe a magyar irodalomban*, Bp., Akadémiai, 1980, 32.

¹⁹⁰ *Az Est megvásárolta az Athenaeum-részvények többségét = Az Est*, 8(1917), 166, 5.

A könyves szakma belső feszültségeinek teljes kieleződésére utal, hogy 1918 júliusában megalakult (vagy mondhatnánk: kivált az anyaegyletből) a Magyar Könyvkiadók Egyesülete. Az elnök Gárdos Alfréd lett, Ranschburg Viktor pedig a tíz tagú választmányba került be.¹⁹¹

De a történelem az eddigieken kívül is biztosított még néhány zökkenőt: az Athenaeumot 1919 tavaszán, közvetlenül a Tanácsköztársaság kikiáltása utáni napokban államosították,¹⁹² s ezzel szinte egyidőben a Sajtótermékek Országos Tanácsa elrendelte a Magyar Könyvkereskedők Egylete feloszlását.¹⁹³ Májusban a közoktatásügyi népbiztos az Athenaeum könyvkiadó osztályához Kislingstein Gusztávot nevezte ki üzemi biztosnak,¹⁹⁴ és júniusban a szocializált cég hivatalos neve 2. számú könyvkiadó-üzem lett.¹⁹⁵ A kilenc államosított nagy cég számára az önálló eladásokat teljesen megtiltották, ilyenre csak a Szellemi Termékek Országos Tanácsának könyvüzemeket szocializáló ügyosztálya adhatott engedélyt.¹⁹⁶

1919 augusztusa után valamelyest rendeződött a helyzet, és a Magyar Könyvkereskedők Egyesülete is rendezni próbálta sorait. A létszámában és piacában megcsonkult magyar könyves szakma kénytelen volt összefogni a túlélés érdekében, s ezért tüneményes gyorsasággal egyesült a korábban létező négy szervezet: a Magyar Könyvkereskedők Egylete, a Budapesti Könyvkereskedők Egylete, a Kiadók Egyesülete és a Zeneműkereskedők Egylete.

Ranschburg Viktor azonban úgy döntött, hogy számára ennyi elég volt. Nem jelent meg a november 22-én tartott választmányi ülésen¹⁹⁷ és a december 14-ére összehívott közgyűlésen sem vett részt.¹⁹⁸ Hivatalos lemondást nem tett közzé, mint Benkő Gyula elnök, ám a közgyűlés jegyzőkönyvben örökítette meg érdekeit, miszerint „szaktudásával és agilitásával a szakmának úgy belföldi, mint nemzetközi vonatkozásban nagy szolgálatokat tett”.¹⁹⁹ Szintén ekkor távozott az egyesület éléről a *Corvina* szerkesztője, Wiesner Emil is, aki így írt: „a régi erők visszavonulnak. Fiatalok veszik át a vezetést”.²⁰⁰

Ám Ranschburg Viktor nem csupán az egyesületi élettől vonult vissza, hanem az Athenaeumnál betöltött ügyvezető igazgatói állásáról is leköszönt. Cégjegyzési jogosultságának megszűnését 1919. április 16-án jegyezték be a budapesti törvényszéken,²⁰¹ s ezzel párhuzamosan az összes többi, az Athenaeum érdekkörébe tartozó részvénytársaságban betöltött vezető funkciói is sorban megszűntek.

¹⁹¹ *Magyar Könyvkiadók Egyesülete = Corvina*, 41(1918), 23, 131.

¹⁹² Kiss 1980, i. m. 47, 49.

¹⁹³ *Megszűntették a könyvkereskedő egyesületeket = Corvina*, 42(1919), 8–9, 33.

¹⁹⁴ *Corvina*, 42(1919), 13–15, 49.

¹⁹⁵ *A szocializált könyvkiadó- és kereskedő-üzemek beosztása = Corvina*, 42(1919), 16, 59–60.

¹⁹⁶ *A közoktatásügyi népbiztosság VII. számú belső rendelete a könyvelosztás központi irányítása tárgyában = Corvina*, 42(1919), 18, 81.

¹⁹⁷ *Corvina*, 1919. dec. 10., 1.

¹⁹⁸ *Corvina*, 1919. dec. 30., 1.

¹⁹⁹ *Corvina*, 1919. dec. 30., 5.

²⁰⁰ w. [WIESNER Emil], *Az új egyesülés = Corvina*, 1919. nov. 30., 2.

²⁰¹ *Központi Értesítő*, 44(1919), 41, 963.

Kilépésének okáról nem maradt fenn adat, de valószínűleg nem volt barátságos az elválás, hiszen az Athenaeum ötven éves jubileumára összeállított (de késve, 1920 nyarán megjelent) kötetben²⁰² csupán néhány említés szintjén szerepel a cég életét több évtizeden keresztül alapvetően befolyásoló igazgató személye.²⁰³

A könyvkiadók nemzetközi kongresszusához írt, a magyar ügyet védelmező levele 1920 februárjában „megalkuvást nem tűrő választ kapott a Tanácstól, miszerint Magyarországnak viselnie kell a vereség összes következményeit”, és arra szólították fel, hogy „bizonyítsa tettekkkel a radikális szemléletváltást, amelyre igényt tart”.²⁰⁴ Így aztán Ranschburg, mint igazi régimódi úriember, 1921 októberében lemondott a szervezet elnökségéről, hogy ne gátolja az újramezdést. Az újraszerveződő kongresszus Ideiglenes Bizottsága 1922. május 24-én ülésezett Bernben három semleges ország, Hollandia, Svájc és Dánia küldöttjeinek részvételével. Az ülésen vendégként résztvevő Ranschburg Viktor ünnepélyesen átadta az elefántcsont kalapácsot – a kongresszus elnökségének jelképét – az alelnök W. P. van Stockumnak, aki a kongresszus egyik veteránja (1907–1910 között elnöke) volt.²⁰⁵

Korábbi szakmai kötődéseinek felszámolása azonban nem jelentette azt, hogy visszavonult volna – sőt, lázas tervezésben és szervezésben lehetett. Hozzávetőleg egy évvel kilépése után, 1920. március 9-én már megtartották a Pantheon Irodalmi Intézet Rt. alakuló közgyűlését, amely az Angol–Magyar Bank támogatásával, 4 000 000 korona alaptőkével jött létre. Március 24-én be is jegyezték az új könyvkiadót,²⁰⁶ amelynek ügyvezető igazgatója Ranschburg Viktor lett. A szakmát április 2-án értesítették nagy hirdetményben az új vállalkozásról,²⁰⁷ és szeptember 14-én jelent meg az első kiadványuk.²⁰⁸ Egy kortárs szerint Ranschburg „öreg korára a magyar könyvkiadás egyik legmodernebb intézményét alakította meg”,²⁰⁹ és valóban: az új műhely rendkívül dinamikus, rugalmas volt szerző- és témaválasztásában. Tematikus sorozataik (*A Pantheon Ismerettára*, *Művészeti Pantheon*, *Remekírók Pantheonja*, *Zenei Pantheon*) mellett több kollekcióban adták ki a legfrissebb külföldi, de sokszor fiatal kortárs magyar szerzők regényeit is (*A Kiválasztottak*, *A Regény Mesterei*, *Szine-Java*, *Magyar írások*, *Az új magyar regény*). Reklámjaikban hangsúlyosan és igen gyakran használták a „modern” szót, és valóban: a kortárs európai szépirodalom legjobbainak írásai sorakoztak kiadványaikban.

²⁰² SZABÓ 1918, i. m.

²⁰³ *Az ötvenéves Athenaeum 1868–1918 = Corvina*, 43(1920), 30, 147 [Szabó László könyvének ismertetése].

²⁰⁴ KINGSFORD, Reginald John Lethbridge, *The Publishers Association 1896–1946*, Cambridge, Cambridge University Press, 1970, 78. (Az idézett részlet a saját fordításom.)

²⁰⁵ GUEDES, Fernando, *International Publishers Association. The first century*, Madrid, 1996, 163.

²⁰⁶ *Központi Értesítő*, 45(1920), 80, 1232.

²⁰⁷ *Corvina*, 43(1920), 13, 76.

²⁰⁸ *Corvina*, 43(1920), 35, 169.

²⁰⁹ *Ranschburg Viktor = Brassói Lapok*, 30(1930), 186, 9.

Termékeikről nem csak folyamatos reklámokkal és hirdetésekkel, de saját *A Pantheon Műhelyéből* című lapjukban is tájékoztatták a könyvkereskedőket és a vásárlóközönséget.²¹⁰ Különös hangsúlyt fektettek a modern tudományos ismeret-terjesztő művekre,²¹¹ de a komolyabb, nagy érdeklődésre számot tartó tudományos művektől sem riadtak vissza. 1921-ben például büszkén adták hírül, hogy megszerezték Albert Einstein *A relativitás elmélete* című munkájának fordítási jogát.²¹² A cég egyik legnagyobb sikerű vállalkozása azonban az *Olcsó Wells* volt, amelynek tárgyalásait 1928-ban Londonban folytatta Ranschburg Viktor a neves író menyével.²¹³ A sorozat teljességére törekedve felvásárolták a Geniusnál már korábban megjelent három H. G. Wells-kötet készleteit és kiadási jogát is.²¹⁴

A Pantheon nem bízta kiadványait a nagy könyvterjesztő cégekre, hanem önállóságra törekedett: 1921 júniusában Radvány Miklóssal közösen megalapították a Bibliotéka könyvbeszerző intézetet,²¹⁵ majd 1926 szeptemberében felvásárolták a Juventus Könyvterjesztő Vállalatot és átvették a Fővárosi Könyvkiadó Rt. kiadványainak terjesztését is.²¹⁶

Az alapításkor 58 éves Ranschburg Viktor energikus vezetése alatt a vállalkozás rövid időn belül sikeressé vált: 1920 végén még 352 993 korona veszteséggel zárt, 1921-ben még mindig 381 855 korona volt a veszteség, de az 1922-es esztendő már 689 056 korona, az 1923-as pedig 13 572 186 korona tiszta nyereséget hozott a befektetőknek.²¹⁷ A 4 millió koronás induló alaptőkét 1922-ben 4,6 millió koronára, majd 1923-ban 10 millió koronára és 1924-ben 30 millió koronára emelték. Az 1926–1927-es pénzváltáskor a Pantheon részvényeinek értékét 100 000 pengőben állapították meg, majd 1926 októberében újabb 50 000 pengőnyi részvénnyel egészítették ki.²¹⁸ (Ez utóbbi tőkeemelés kapcsán lépett be a részvénytársaság vezetőségébe Dormándi László.) A cég 1927-ben 6 pengő, 1928-ban 7 pengő osztalékot fizetett 100 pengős részvényenként,²¹⁹ de a gazdasági válság miatt 1929-től kezdődően már nem tudott részesedést adni részvényeseinek.²²⁰

Ami Ranschburg Viktor anyagi helyzetét illeti: korábbi funkciói (és bevételei) helyett újak jöttek létre. Így például igazgatósági tag lett a szintén az Angol–

²¹⁰ *Corvina*, 52(1929), 17, 97.

²¹¹ *Pantheon* = *Pester Lloyd*, 67(1920), 106, 5; *Magyar-Zsidó Szemle*, 39(1922), 1, 31.

²¹² *Einstein magyarul!* = *Corvina*, 44(1921), 12, 58.

²¹³ *Egy „privát”-szállót hatodik emeleti szobájából intézi Wells menyje a nagy író minden üzleti ügyét* = *Reggeli Hírlap*, 37(1928), 93, 6.

²¹⁴ *Corvina*, 51(1928), 23, 116.

²¹⁵ *Központi Értesítő*, 46(1921), 33, 801.

²¹⁶ *Változások a Pantheon r.-t.-nál* = *Corvina*, 49(1926), 37, 187.

²¹⁷ *Magyar Kereskedők Lapja*, 41(1921), 42, 6, *Ua.* 42(1922), 45, 7; *Ua.* 43(1923), 52, 8; *Ua.* 44(1924), 43, 10.

²¹⁸ *Nagy Magyar Compass*, 64(1940), II. köt., 298.

²¹⁹ *Nagy Magyar Compass*, 52(1928), II. köt., 474; *Ua.* 1929, II. köt., 439.

²²⁰ *Nagy Magyar Compass*, 64(1940), II. köt., 298.

Magyar Bank érdekeltségi körébe tartozó Globus Nyomdai Műintézet Rt.-nél²²¹ és a Dörner és Heimberg Papíráru- és Reklámcsikkgyár Rt.-nél.²²²

Mihelyt az első két év elmúltával a Pantheon nyereségessé vált, Ranschburg Viktor belevágott a költségesebb bibliofil jellegű kiadásba is. 1923-tól kezdődően sorra jelentek meg a kiadó gazdagon illusztrált, kézzel számozott, famentes papírra nyomott amatőr könyvei pergamen, félbőr vagy egészbőr kötésben.²²³ Sőt, az egyik különleges kiadványukat antilopbőrbe, zergebőrbe, félantilopbőrbe és fél-selyembe kötve is meg lehetett vásárolni.²²⁴

Cégépítő munkája mellett Ranschburgnak jutott ideje arra is, hogy a szakegyesület által szervezett könyvkulturális előadássorozatokban részt vállaljon: 1921. november 3-án tartott előadást *A könyvkiadás technikája és kultúrája* címmel az Iparművészeti Múzeumban,²²⁵ 1929. március 13-án pedig az egyesület Magyar utcai székházában beszélt *A könyvkiadói üzletről*.²²⁶ Szerzői jogi ügyekben továbbra is ő számított a legnagyobb szaktekintélynek, így amikor valamilyen komolyabb nemzetközi eseményre került sor, ugyanúgy hozzá fordultak értő magyarázatért.²²⁷

1922 nyarán külföldön volt szükség nemzetközi tapasztalatára és talpraesettségére. Az első világháború erősen megtépázta a korábban Európa-szerte kiépített szakmai-baráti kapcsolatokat, s ezek helyreállítása nagyon nehéz feladat volt. A firenzei nemzetközi könyvvásár (Fiera Internazionale del Libro) szervezőit is ez a cél mozgatta, ám mire a sok huzakodó résztvevőt meggyőzték, márciusról májusra tolódott a megnyitó. A hivatalos ünnepségen Magyarországot Gulyás Pál és Gergely Rezső (a Grill-cég vezetője) képviselte – ám a gondosan összeválogatott magyar könyvanyag nem érkezett meg, mert azt Jugoszláviában feltartóztatták. Az üres asztalokra így csupán a Korvin Mátyás-társaság olasz folyóiratának addig megjelent két számát tudták kitenni, ám ezeket még a megnyitás napján „elemelték az érdeklődők”.

A késve megérkezett könyvanyag rendezetlenül feküdt, amikor május 27-én az éppen kétheti olaszországi nyaralását töltő Ranschburg Viktor kilátogatott a vásár helyszínére. A gyakorlatias szakember azonnal munkához látott, és hatvanéves korát megcáfoló lendülettel egy nap alatt berendezte a magyar tárlatot. Munkájában segítségére volt a szintén véletlenül a helyszínen tartózkodó Türr Stefánia,

²²¹ *Nagy Magyar Compass*, 48(1920), 833; *Magyar Pénzügyi Compass*, 1911–1923, 558; *Ua.* 1923–1924, 640; *Ua.* 1923–1924, I. köt., 640; *Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz*, 1925–1926, 843; *Ua.* 1926–1927, 414; *Ua.* 1927–1928, 432; *Nagy Magyar Compass*, 52(1928), 462; *Ua.* 53(1929), 427. 1930-ban törlik az igazgatóságából, ld. *Központi Értesítő*, 55(1930), 43, 805.

²²² *Nagy Magyar Compass*, 48(1920), 879; *Központi Értesítő*, 46(1921), 27, 709; *Nagy Magyar Compass*, 49(1922), 1034; *Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz*, 1925–1926, 654.

²²³ *Magyar Grafika*, 4(1923), 10, 269; *Corvina*, 46(1923), 32, 144.

²²⁴ MOLNÁR Ferenc. *Égi és földi szerelem*, Bp., Pantheon, 1922. (*Corvina*, 46[1923], 4, 16.)

²²⁵ *A könyvkulturális továbbképző* = *Corvina*, 44(1921), 41, 185; *Ranschburg Viktor előadása* = *Uj Nemzedék*, 3(1921), 247, 7.

²²⁶ *Ranschburg Viktor előadása a „Könyvkiadói üzlet”-ről* = *Corvina*, 52(1929), 11, 58–59; *Ranschburg Viktor előadása* = *Ujság*, 18(1929), 62, 10.

²²⁷ *A szerzői jog továbbfejlesztése* = *Corvina*, 48(1925), 29, 135–136.

Türr István tábornok lánya. A késve érkezett nemzetek anyagai számára június 1-én rendeztek külön megnyitó ünnepélyt, amelyen Ranschburg – életében először – olasz nyelven mondott beszédet. Ezirányú nyelvi ismereteit kellő öniróniával így értékelte: „ahol tehettem, a francia nyelvet használtam, de azokkal, akik francia szóra nem igen reagáltak, olaszul kellett társalognom, ami elég jól sikerült – *nekik*.”²²⁸ A kiállításon eladott magyar könyvekből befolyt 1 110 000 koronát a Pantheon vezérigazgatója becsületesen átadta az egyesületnek, akik azt a hálalaprara fordították.²²⁹ Kevésbé szép történet a Türr Stefánia által elajándékozott (ellopott?) kiállítási anyag sorsa, amelynek hiteléről azonban ennyi idő távlatából nehéz megbizonyosodni.²³⁰

Mindemellett Ranschburg Viktornak számos cikke és tanulmánya látott napvilágot a húszas években. Írt az egyesületi szakkönyvtár jelentőségéről,²³¹ közreadta személyes emlékeit Apponyi Albertről (akinek emlékiratait ő adta ki)²³² és elbúcsúztatta Alexander Bernátot.²³³ Benedek Elekről, akihez „az évek és évtizedek folyamán benső bizalom és barátság” fűzte, s akinek személyesen hozatta meg a Langmans, Green and Co. (New York-Bombay-Calcutta), a Frederick Warne and Co. (London-New York) és a Hutchinson and Co. (London) könyvkiadók meséskönyveit,²³⁴ szintén megemlékezett annak halálakor.²³⁵

Beszámolt az 1927-es lipcsei könyvművészeti kiállításról (Buch- und Graphische Ausstellung) is.²³⁶ Könyvfejezetet írt a magyar könyvkultúráról²³⁷ és tanulmányban elemezte a könyv útját a szerzőtől a közönségig.²³⁸ Különösen jelentős a *Nyugatban* megjelent polemikus cikke, amelyben a magyar könyvkiadókat védelmezte Nagy Lajos: *Idegen regények garmadája* című írásának vádjaiával szemben. Nagy szerint a magyar írók anyagi helyzete egyre rosszabbá vált, miközben a magyar könyvpiacot a külföldi regények fordításai árasztották el. Ransch-

²²⁸ RANSCHBURG Viktor, *A firenzei nemzetközi könyvvásár* = *Corvina*, 45(1922), 24, 111–112; *Ua.* 45(1922), 25, 115–116; RANSCHBURG Viktor, *Guglielmo Ferrero-nál* = *Pesti Hirlap*, 44(1922), 147, 3–4; *A firenzei könyvkiállítás* = *Corvina*, 45(1922), 21, 97; SPECTATOR, *A firenzei nemzetközi könyvvásár* = *Magyar Könyvszemle*, ú. f. 29(1922), 1–4, 230–234.

²²⁹ *Corvina*, 49(1926), 17, 86.

²³⁰ STEMMER Ödön, *Egy antikvárius visszaemlékezései*, Bp., Szépirodalmi, 1985, 111–114.

²³¹ RANSCHBURG Viktor, *A könyvkereskedelmi szakkönyvtár fontosságáról* = *Corvina*, 45(1922), 12–13, 54.

²³² RANSCHBURG Viktor, *Gróf Apponyi Albert és Emlékiratai* = *Corvina*, 45(1922), 11, 45–46; *Apponyi kiadója – Apponyiról* = *Világ*, 13(1922), 67, 7.

²³³ RANSCHBURG Viktor, *Alexander Bernát 1850–1927* = *Corvina*, 50(1927), 45, 221–222.

²³⁴ FARAGÓ József, *A mesemondó Benedek Elek emlékezete* = *Székelyszó*, 4(2000), 10, 59.

²³⁵ RANSCHBURG Viktor, *Benedek Elek 1859–1929* = *Corvina*, 52(1929), 35, 177.

²³⁶ RANSCHBURG Viktor, *A lipcsei nemzetközi könyvművészeti kiállítás* = *Magyar Grafika*, 8(1927), 8, 358–360.

²³⁷ RANSCHBURG Viktor, *Magyar könyvkultúra = A magyar művelődés története*, szerk. Lukács György, Bp., Pantheon, 1929, I, 194–203.

²³⁸ RANSCHBURG Viktor, *A könyv útja a szerzőtől a közönségig* = *Könyvbarátok Lapja*, 1(1928), 4, 270–277.

burg igen határozottan nyilatkozott: a magyar kiadók számos költséges kísérletet tettek már a magyar írók felfedezése körül, és ezek eredményeképpen számos eladhatatlan könyv hevert a raktáraikban. Márpedig a könyvkiadás üzleti tevékenység, és ezeket a károkat fedezni kell valamiből, s a fordított regények alapot adtak erre. A magyar regényírókat nem mesterséges védő szabályokkal kellene kiadási lehetőséghez juttatni, nyilatkozta haragosan Ranschburg. „A regényírók csoportja nem kaszt, melynek ellátása társadalmi feladat s a társadalomnak nem hivatása, hogy mindenkit, aki írni akar, felkaroljon. Ez sehol sincs így, nem is volt, nem is lesz és ne is legyen!”²³⁹

Azonban ezeknél nagyobb lélegzetű munkára is futotta az idejéből. 1921 őszén tartott *A könyvkiadás technikája és kultúrája* című előadása érlelte meg benne a gondolatot, hogy a témát kicsit alaposabban, könyv formájában is kidolgozhatná. A gondolatot tett követte, és a kis könyvecske már 1922-ben napvilágot látott, természetesen a Pantheonnál, *A könyvkiadás mestersége* címmel. Ranschburg itt sem hazudtolta meg magát: bár szakmájának egyik legkiválóbb ismerője volt, mégsem írt súlyos, adatokkal és kalkulációkkal megterhelt monográfiát. Ehelyett egy átlagolvasó által is könnyen érthető, gördülékeny nyelvezetű, igényes ismeretterjesztő munkát készített – vagyis egy ’eladható’ könyvet, amelyet a sajtóban megjelent ismertetések lelkesen dicsértek.²⁴⁰

Időközben lassan enyhülni kezdtek a nemzetközi viszonyok. 1922-ben Ranschburg úgy látta, hogy a Nemzetközi Kiadói Kongresszus újjászervezését „a francia, angol és belga kiadók meg akarják akadályozni”,²⁴¹ és még 1927-ben is ugyanezt tapasztalta: „a Könyvkiadók Kongresszusának nemzetközi intézménye például még távol látszik attól, hogy újra feléledhessen, mert az angol, a francia és belga kiadóság, bár az üzleti érintkezést élénken űzi, barátkozni még nem akar.”²⁴² 1929-ben azután végre megtört a jég, és október 19-én Bernben összeültek tíz európai ország kiadói szervezeteinek képviselői, hogy előkészítsék az 1931-ben, Párizsban megtartandó 14. kongresszust. Ezen az ülésen Európa kiadói világának elitje elégtételt szolgáltatott Ranschburg Vikornak: érdemei elismeréseként távollétében a Nemzetközi Végrehajtó Bizottság tiszteletbeli tagjává választották.²⁴³

Szintén 1929-ben döntött úgy a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete, hogy (három társával együtt) a könyvkiadói szakosztály tiszteletbeli elnökévé választják.²⁴⁴ Ekkor azonban már egyre többet betegeskedett: komoly szívelégtelenség alakult ki nála. 1929. május 24-én „a betegen fekvő Ranschburg Viktor nevében” Szinnay Tivadar vett részt a Magyar–Francia Kul-

²³⁹ RANSCHBURG Viktor, *Válasz Nagy Lajos cikkére = Nyugat*, 18(1925), 16–17, 221–225.

²⁴⁰ *Corvina*, 45(1922), 46. 223; *Magyar Könyvszemle*, ú. f. 30(1923), 1–4, 155–156; *Budapesti Hirlap*, 42(1922), 286, 7; *Pesti Hirlap*, 44(1922), 257, 4.

²⁴¹ RANSCHBURG Viktor, *A firenzei nemzetközi könyvvásár = Corvina*, 45(1922), 24, 111.

²⁴² RANSCHBURG Viktor, *A lipcsei nemzetközi könyvművészeti kiállítás = Magyar Grafika*, 8(1927), 8, 359.

²⁴³ *Nemzetközi kiadói kongresszus = Corvina*, 52(1929), 44, 225.

²⁴⁴ *Egyesületünk XLV. rendes közgyűlése = Corvina*, 52(1929), 11, 50.

túrliga vacsoráján a Gellért Szállóban.²⁴⁵ Május 27-én már kissé jobban érezhette magát, mert el tudott menni Győrbe az ötvenéves érettségi találkozójára,²⁴⁶ és június 29-én, az ötvenéves könyvkereskedői jubileumára készülődve „egészsége helyreálltához” gratulált Keéri Szántó Andor.²⁴⁷ Ez azonban nem volt tartós, mert 1930. augusztus 20-án, délután 2 órakor a 68 éves Ranschburg Viktor meghalt. A hírt két napos késéssel, augusztus 22-én hozta a fővárosi sajtó²⁴⁸ és a kiküldött sürgönyök alapján a német és osztrák lapok is.²⁴⁹ Kisebbségi késéssel egészen szeptember elejéig jelentek meg a belföldi²⁵⁰ és távolabbi külföldi²⁵¹ híradások és nekrológok.

Augusztus 22-én délután 4 órakor temették a rákoskeresztúri izraelita temető halottasházából. A szertartási teremben sógora, Fischer Gyula főrabbi tartotta a gyászbeszédet, majd a sírnál újabb beszédek hangzottak el a több száz fős gyászoló közönség előtt. Magyar Pál a Pantheon igazgatósága nevében, Fejes Sándor (az Athenaeum Rt. igazgatója) a Könyvkiadók Egyesülete nevében, Szinnai Tivadar pedig a Pantheon tisztviselői nevében mondott búcsúztatót.²⁵² Síremlékét a gyászév leteltekor, 1931. szeptember 8-án avatták fel²⁵³ a rákoskeresztúri (ma Kozma utcai) zsidó temető 32/A. parcella 81. sor 1. sírhelyén.²⁵⁴ A Magyar Könyv-

²⁴⁵ *A Magyar–Francia Kultúrliga vacsorája Villat professzor tiszteletére = Magyar Hirlap, 39(1929), 116, 6; „A magyar kérdés – Anonymus-szobor!” – mondotta Villat francia professzor = Pesti Napló, 80(1929), 116, 9.*

²⁴⁶ *Értesítő a pannonthalmi Szent Benedek-rend győri katolikus Czuczor Gergely Gimnáziumáról az 1929/30. iskolai év végén, Győr, 1930, 78.*

²⁴⁷ *Corvina, 53(1930), 27, 149.*

²⁴⁸ *Ranschburg Viktor meghalt = Magyarság, 11(1930), 189, 12; Halálozás = Nemzeti Ujság, 11(1930), 189, 16; Ranschburg Viktor meghalt = Pesti Napló, 81(1930), 189, 11; Ranschburg Viktor meghalt = Budapesti Hirlap, 50(1930), 189, 9; Ranschburg Viktor meghalt = Az Est, 21(1930), 22, 9; Ranschburg Viktor halála = Magyarország, 37(1930), 189, 6; Halálozás = 8 Órai Ujság, 30(1930), 189, 2.*

²⁴⁹ *Todesfalle = Reichspost, 1930, 231, 3; Der Doyen der ungarischen Verleger gestorben = Der Wiener Tag, 1930, 2680, 5; Viktor Ranschburg = Tages-Post (Linz), 1930, 194, 2; Aus der Gesellschaft = Neues Wiener Journal, 1930, 13202, 9; Todesfalle = Innsbrucker Nachrichten, 1930, 193, 8.*

²⁵⁰ *Ranschburg Viktor (1862–1930) = Corvina, 53(1930), 34, 177–178; Ranschburg Viktor halálához = Corvina, 53(1930), 37, 189; Tolnai Világlapja, 30(1930), 35, 19; Ranschburg Viktor meghalt = Függelien Budapest, 25(1930), 34, 8; Ranschburg Viktor halála = Fővárosi Hirlap, 19(1930), 34, 11; Ranschburg Viktor = Brassói Lapok, 36(1930), 186, 9; Egy szerkesztőről és egy kiadóról = Uj Idők, 36(1930), 37, 320–321; Ranschburg Viktor elhunyt = Magyar Ipar, 51(1930), 16–17, 133; Szöllősi Zsigmond, A könyvespult mögöl = Az Ujság, 22(1924), 64, 3.*

²⁵¹ *LES ALGUALZILS, Mort d'un artisan du rapprochement intellectuel franco-hongrois = Figaro, 1930, 246, 5; Victor Ranschburg = Danske Boghandlertidende, 1930, 36, 285.*

²⁵² *Ranschburg Viktor temetése = Magyar Hirlap, 40(1930), 190, 4; Ranschburg Viktor temetése = Ujság, 6(1930), 191, 16; Halálozás = Magyarság, 11(1930), 191, 20; Ranschburg Viktor temetése = Pesti Napló, 81(1930), 191, 20; Ranschburg Viktor temetése = Corvina, 53(1930), 35, 181.*

²⁵³ *Ranschburg Viktor síremlékének leleplezése = Corvina, 54(1931), 36, 165.*

²⁵⁴ *Tóth Vilmos, Budapesti temetkezőhelyek győri vonatkozású síremlékei = Arrabona Múzeumi közlemények, 45/1, Győr, Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2007, 362.*

kiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete megrendelte a portréját is, amely 1933 tavaszától gyarapította az egyesület galériáját.²⁵⁵ A művész személye minden bizonnyal nem véletlen: Székely-Kovács Olga (1900–1971) portréfestő férje, Dormándi László, a Pantheon Kiadó igazgatója és Ranschburg Viktor barátja volt.

Felesége hamarosan követte, ő 1932 nyarán hunyt el.²⁵⁶ Gyermekai „hallgatva a figyelmeztetésekre, idejekorán elhagyják az országot”.²⁵⁷ Pál fia Brazíliába települt ki és nevet változtatott, az ő gyermekei (Maria és Pedro) már Robell családnévvel nőttek fel. Ranschburg Viktor második gyermeke Bató (Berger) Endréhez ment feleségül, majd annak halála után új házasságában Lloyd Garner volt a férje. Az Egyesült Államokban (New York East Orange, majd South Orange kerületében) éltek, és Mária ott is hunyt el 102 évesen – egyetlen fiát, Bató Gábort is túlélve.

Itt végződik a kortársak által „a régi nagy magyar kiadók egyik utolsó képviselője”-ként²⁵⁸ emlegetett Ranschburg Viktor története. Elment „a nemzetközi kiadói kongresszus (...) valóságos „representative man”-je,²⁵⁹ „a könyv egyik leglelkesebb, legrégebb és legilletékesebb magyar professzionistája”,²⁶⁰ „a szó legnemesebb és legigazibb értelmében kultúrember”,²⁶¹ az Athenaeum „Európa-szerte ismert nobilis gondolkodású igazgatója”,²⁶² az „élete végéig friss és fiatalos”,²⁶³ „sokoldalú érdeklődésű, páratlan agilitású”²⁶⁴ szakember, aki „ha amerikainak születik, az amerikai könyvkiadó lett volna”.²⁶⁵

Családfa²⁶⁶

Ranschburg Samuel – Eva Scheinr

Ranschburg Salamon főrabbi (1816–1895) – Berl Emília (1836–1916)

Ranschburg Zsófia (1856–1926) – Schönfeld Miksa (1842–1912)

Ranschburg Henrik antikvárius (1860–1914) – Sensky Ida (1867–1931)

²⁵⁵ *Corvina*, 56(1933), 26, 91.

²⁵⁶ *Halálozás = Friss Ujság*, 37(1932), 140, 5; *Halálozás = Az Est*, 23(1932), 140, 7; *Uj Budapest*, 9(1932), 26, 5.

²⁵⁷ RANSCHBURG Ágnes Hildegard, *A győri Ranschburg Salamon rabbi és családja a magyar kultúráért = Egyházforum*, 29(2014), 2, 3.

²⁵⁸ *Nyugat*, 23(1930), 17, V.

²⁵⁹ *Corvina*, 52(1929), 11, 57.

²⁶⁰ SZÖLLÖSI Zsigmond, *A könyvespult mögül = Az Ujság*, 22(1924), 64, 3.

²⁶¹ *Egy magyar könyvkiadó. Ranschburg Viktor = Corvina*, 40(1917), 32, 142–143.

²⁶² *Háború és könyvkultúra = Világ*, 9(1918), 186, 12.

²⁶³ *Ranschburg Viktor = Brassói Lapok*, 36(1930), 186, 9.

²⁶⁴ *Ranschburg Viktor (1862–1930) = Corvina*, 53(1930), 34, 177–178.

²⁶⁵ *Tolnai Világlapja*, 30(1930), 35, 19.

²⁶⁶ *Az Est* 1916/87. 2. [özv. Ranschburg Salamonné szül. Berl Emília gyászjelentése]; *Az Est* 1932/141. [özv. Ranschburg Viktoré gyászjelentése]; a Family Search adatbázis temetői nyilvántartásai és fényképei, a családtagok által feltöltött adatok a Geni.com adatbázisában, az USA és Brazília bevándorlási hivatalainak iratai.

Ranschburg Lajos (1861–1866)

Ranschburg Viktor könyvkiadó (1862–1930) – Woititz Jeanette (1866–1932)

Ranschburg Vilma (1864–1932) – Fischer Gyula főrabbi (1861–1944)

Ranschburg Károly (1865–1866)

Ranschburg Laura (1865–1931) – Hajós (Reichmann) Arnold (1852–1933)

Ranschburg Gusztáv antikvárius (1866–1944) – Kornfeld Mária (1876–1948)

Ranschburg Pál ideg orvos (1870–1945) – Hajós (Hamburg) Irén (1878–1945)

Ranschburg Nándor jogász (1877–1960) – Jakab Margit (1887–?)

Ranschburg Viktor (1862–1930) – Woititz Jeanette (Bécs, 1866–1932)

Ranschburg Béla (1890–1915)

Ranschburg (Robell) Pál (1891–1965) – Rechnitz Edit (1901–1951)

Robell Maria (1922–2014) – Duschenes Herbert (1914–2003)

Robell Pedro (1924–?)

Ranschburg Mária (1895–1998) – Bató (Berger) Endre (1886–1958 előtt); Lloyd Garner (1903–2000)

Bató Gábor (1918–1995) New York

Simon, Melinda

Viktor Ranschburg, the European ambassador of Hungarian publishing

Due to its strong German roots, publishing and book trade in Hungary was in regular contact with book companies and organisations in the German-speaking part of Europe during the 19th and the first half of the 20th centuries. However, there was only one person in the Hungarian book trade who held a leading position in international organisations during this period: Viktor Ranschburg. The sporadic and superficial nature of the memorials written about him made it very timely to compile a thorough biography.

The author describes the high school education of Viktor Ranschburg from 1872 to 1880, and his apprenticeship at Joseph Baer & Co. in Frankfurt am Main from 1880 to 1884. His first job was at the Révai Brothers' publishing house from 1884, then at Leó Révai's antiquarian bookshop from 1885. From 1891 he became head of the publishing department at Athenaeum, one of Hungary's largest publishing houses, where he achieved spectacular economic success. In 1901 he became company manager, in 1902 director and 1903 managing director. He also had a distinguished career in professional public life: he was secretary of the Hungarian Booksellers' Association from 1892 to 1900, secretary general from 1900 to 1906 and vice-president from 1906 to 1919. He and his wife had three children and lived well on the income from his many business interests. He was very active in the Masonic movement from 1900 onwards. The study also presents and analyses the studies and books written by Viktor Ranschburg in detail.

From 1900 onwards, he also became very active on the international stage. He represented Hungary at the international congresses of publishers (Leipzig 1901, Milan 1906, Madrid 1908, Amsterdam 1910) and actively fought for Hungary's accession to the Berne Copyright Convention. The most significant achievement of his professional recognition abroad was the 13th International

Congress of Book Publishers, held in Budapest in 1913 at his invitation. As the highest recognition of his work, he was the elected president of the organisation from 1913 to 1921.

For several reasons, he left the Athenaeum in 1919 and resigned from his leading position in the Hungarian Booksellers' Association (he stepped down from the presidency of the International Congress of Publishers in 1921 so that his person would not hinder the restarting of the organisation.) But he did not retire. In 1920 he founded a new publishing house with a very modern palette, Pantheon, which he turned into a profitable business within two years. He continued to work with tremendous energy, but his physique could no longer take the strain. He died of a serious heart condition in 1930, aged 68.

Keywords: International Publishers Association, Hungarian Booksellers' Association, publishing and book trade in Hungary, Athenaeum publishing company, Pantheon publishing company.